

Luka Pejić

ANALIZA PROPAGANDNOG DISKURSA
NARODNE FRONTE JUGOSLAVIJE
U OSIJEKU S POSEBNIM OSVRTOM NA
LIST GLAS SLAVONIJE (1945. - 1947.)

Izvorni znanstveni rad

UDK 930.253:323.23(497.54Osijek)“1945/1947”

Luka Pejić

ANALIZA PROPAGANDNOG DISKURSA NARODNE FRONTE JUGOSLAVIJE U OSIJEKU S POSEBNIM OSVRTOM NA LIST **GLAS SLAVONIJE (1945. - 1947.)**

Sažetak:

Nakon završetka ratnih zbivanja 1945. godine te s uspostavom socijalističkog državnog uređenja Titova Jugoslavija konstruira propagandnu mrežu distribucije novih ideoloških sintagmi te diskurzivnih oblika putem medijskih sredstava poput radija, a naročito tiska. Svjetonazorska rekonfiguracija javnog prostora odnosi se i na Osijek te na osječku okolicu, što se očituje javnim djelovanjem glasila Narodne fronte Jugoslavije, poput Glasa Slavonije, te aktivnostima i različitim programima agitpropa radi „odgoja masa” i izgradnje novog, „socijalističkog čovjeka”. Uz dnevni tisak od izrazite su ideološko-formativne važnosti filmski medij, javna predavanja te održavanja različitih manifestacija i svečanosti usmjerenih prema rekonfiguraciji društvenih struktura i odnosa, prvenstveno u vidu konstrukcije slike „narodnih neprijatelja” i „bratskih saveznika” ili, s druge strane, pri potenciranju novih vrijednosti i normi poslijeratnog jugoslavenskog društva.

Ključne riječi:

Narodna fronta Jugoslavije, agitprop, propaganda, diskurs, Glas Slavonije, Osijek

THE ANALYSIS OF THE NATIONAL FRONT OF YUGOSLAVIA'S PROPAGANDA DISCOURSE IN OSIJEK WITH SPECIAL EMPHASIS ON GLAS SLAVONIJE (1945 - 1947)

Abstract:

With the end of the war in 1945 and establishment of the socialist regime, Tito's Yugoslavia undertook the process of constructing the propaganda network in order to distribute the new discourse by means of mass communication, such as radio and newspapers. This ideological and political reconfiguration

of public space encompassed the city of Osijek and its surroundings, which is rather obvious concerning the activities of National Front of Yugoslavia through journals such as Glas Slavonije or different agitprop programs aiming for “educating the masses” or forming the new “socialist man”. Alongside the daily press, film played the great role in the ideologically-formative sense, as well as public lectures and different celebrations whose, among other agendas, one of the purposes was to create the image of the “enemies of the people”, “fraternal allies” or to emphasize new values and norms of the post-war Yugoslavian society.

Key words:

National Front of Yugoslavia, agitprop, propaganda, discourse, Glas Slavonije, Osijek

1. Uvodna riječ i teorijsko-metodološke smjernice

Medijske tekstove moguće je shvatiti kao stanovitu reprezentaciju i konstrukciju normativnog znanja, vrijednosti i vjerovanja unutar nekog društva. Na tom tragu možemo reći da je produkcija medijskog korpusa, a u ovom slučaju prije svega mislimo na novinske članke, usmjerena prema stvaranju obrazaca značenja, stvaranja znanja o svijetu, definiranja diskursa javne interakcije, itd. Kako prenosi uvodnik u knjigu *Umjetnost uvjeravanja: Oglašavanje u Hrvatskoj 1835 - 2005*, „Uspostavljanje identiteta, manipulacija identitetom i mehanizmi stvaranja identitetskih situacija ključne su odrednice historijske gramatike oglašavanja. (...) Stoga bi se mogla uspostaviti teza o oglašavanju kao *industriji identiteta*.”¹ Dekodiranje navedenog, identitetske produkcije i pripadajućih joj ideoloških složenosti impliciraju čitavo mnoštvo raznolikih rezultata, no kako bismo ograničili ovo istraživanje i učinili ga konciznim, usmjerit ćemo se na jedno polazišno pitanja iz kojeg je, po potrebi, moguće derivirati druga pitanja i potpitanja, a ono glasi: Koje su bile najčešće diskurzivne prakse osječkoga *Glasa Slavonije* pri propagandnom učvršćivanju vlasti Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) u poslijeratnoj Slavoniji i Baranji, odnosno u Osijeku? Drugim riječima, kakvi su sadržaji dominirali medijskim prostorom postratnog Osijeka u razdoblju aktivističkog djelovanja Narodne fronte Jugoslavije (NFJ), odnosno Narodne fronte Hrvatske (NFH)? Uzimajući u obzir relativnu paradigmatiku dosljednost KPJ, istraživanje ograničavamo na razdoblje između 1945. i 1947. godine s obzirom na to da sukob s Informbiroom predstavlja zasebno poglavlje te shodno tome od istraživača zahtijeva čitav niz dodatnih historiografskih elaboracija i interpretacija. Osim toga, obilje arhivske građe od završetka rata do jugoslavenskog raskida sa SSSR-om i više je nego dostatno za realizaciju članka ovog tipa te pruža solidne temelje za traženje odgovora na gorenavedena

¹ Feđa Vukić, (urednik), *Umjetnost uvjeravanja: Oglašavanje u Hrvatskoj 1835 - 2005*, Muzej za umjetnost i obrt Zagreb, Hrvatsko oglasni zbor, Zagreb, 2006., 24.

pitanja u smislu rasvjetljavanja još jednog aspekta ranog razdoblja Titove Jugoslavije. Tek u iznimnim slučajevima kontekstualizacije problematike osvrnut ćemo se na dostupne izvore s nadnevkom iz 1948. godine.

Kada su teorijske postavke u pitanju, osvrnimo se na članak crnogorskog lingvистa Igora Lakića prema kojem „kritička analiza diskursa podrazumijeva proučavanje odnosa između diskursa, moći, dominacije, socijalne nejednakosti i pozicije analitičara diskursa u takvim društvenim odnosima.”² Imajući u vidu teorijsko djelovanje francuskog poststrukturalističkog filozofa Michela Foucaulta (1926. - 1984.), diskurs ćemo tretirati, kako prenosi autorica Tamsin Spargo, kao „povijesno utemeljenu materijalnu praksu koja proizvodi moći. Diskursi postoje unutar institucija, oni podržavaju institucije i društvene skupine, te su vezani uz određena znanja.”³ „Vlast i znanje iskazuju se upravo u govoru. (...) Govor prenosi i proizvodi vlast; on je pojačava, ali je i potkopava, izlaže, čini trošnom i omogućuje postavljanje prepreka pred nju.”, zapisao je sam Foucault.⁴

S tim u skladu, makrostrukturalno ćemo analizirati diskurzivne iskaze i narative oblikovane naputcima KPJ-a, odnosno odjelima Agitaciono-propagandnih odjeljenja (Agitpropa) te podružnicama Narodne fronte (NF) i pripadajućih joj sindikalnih i drugih podružnica. S ciljem postizanja potrebne razine interdisciplinarnosti konzultirat ćemo lingvističke, filozofske i dakako historiografske reference te ćemo se osvrnuti na priložene grafičke materijale, jezične figure, novinske naslove, tematizacije novinskih izdanja, itd..

Kako je već i napomenuto, s obzirom na očuvanost i sadržajnu zanimljivost arhivske građe, prije svega ostaloga osvrnut ćemo se na uredničku djelatnost *Glasa Slavonije* u razdoblju od 1945. do 1947. godine. Pri pisanju rada korišteno je gotovo devedeset bibliografskih jedinica; novinskih tekstova, arhivskih dokumenata, monografija, znanstvenih i internetskih članaka. Pravopisne i gramatičke specifičnosti korištenih tekstova gotovo nigdje nisu mijenjane ili korigirane.

2. Kontekstualizacija Narodne fronte Jugoslavije

Prije osvrta na same tekstove i ostale propagandne sadržaje postavimo NFJ s nekoliko generalnih komentara u određene prostorno-vremenske, odnosno društveno-političke okvire.

Prvi kongres NFJ-a održan je u kolovozu 1945. godine u Beogradu radi njezina pozicioniranja kao jedinstvene jugoslavenske političke organizacije. Tom je prilikom Fronta, kao organizacija proistekla iz Jedinštenog narodnooslobodilačkog fronta, definirana kao „općenarodni antifašistički demokratski pokret naroda Jugoslavije (...) stvoren u toku oslobodilačkog

² Igor Lakić, „Modeli analize diskursa novinskih članaka”, Riječ, nova serija, br. 2, Nikšić, 2009.

³ Tamsin Spargo, Foucault i queer teorija, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2001., str. 67.

⁴ Michel Foucault, Istorija seksualnosti, Prosveta, Beograd, 1982., str. 90.

rata kao osnovna sila koja je pokretala široke narodne slojeve u borbu za narodno oslobođenje“ i koji je „danas osnovna politička snaga za očuvanje i učvršćenje demokratskih tekovina narodno-oslobodilačke borbe i za izgradnju nove Demokratske Federativne Jugoslavije“.⁵ Neka od osnovnih programskih načela NFJ-a koja je usvojio Kongres u Beogradu bila su: bratstvo i jedinstvo i ravnopravnost naroda Jugoslavije, očuvanje i razvijanje demokratske vlasti, kao temeljne tekovine Narodnooslobodilačke borbe (NOB), republički oblik vladavine, kao jedini koji odgovara interesima jugoslavenskih naroda, borba protiv fašizma i reakcije, balkanska suradnja, savez sa SSSR-om, vlast radnog naroda, obnova i izgradnja zemlje, borba protiv izrabljivača i spekulanata, zemlja onima koji je obrađuju, tehnika i nauka u sve oblasti društvenog života, prosvjeta i kultura u narod, razvijanje prava omladine i žena koja su oni stekli u NOB-u i sl.⁶

Statut NF-a ostavljao je mogućnost postojanja različitih partija, stranaka i grupa pod krovnom djelovanjem ove organizacije, čime se nastojao stvoriti dojam političko-organizacijske i aktivističke heterogenosti. Dakle, NFJ-u pristupili su: Antifašistička fronta žena, Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije, Jedinstveni sindikati radnika i namjesnika Jugoslavije, Zemljoradnička stranka, Narodna seljačka stranka, Socijaldemokratska stranka, Jugoslavenska republikanska stranka, Samostalna demokratska stranka, Socijalistička stranka, i Hrvatska seljačka stranka.⁷ Kako god bilo, prema pisanju povjesničara Ive Banca, NFJ od samog je početka bio tek prividna koalicija kojom je zapravo vladala dominantna KPJ. „Iz razloga konspirativnosti, koji nikada nisu potpuno rasvijetljeni, KPJ je svoje članstvo (i većinu svojih rukovodilaca) tajila sve do 1948., odlučujući se radije za djelovanje preko svoje transmisije - Narodnog fronta Jugoslavije. Predsjednik NFJ bio je Tito, a generalni sekretar Sreten Žujović-Crni, budući kominformovac.“, piše Banac.⁸

Na I. kongresu NFH-a održanom u Zagrebu u listopadu 1946. godine prihvaćana su osnovna programska načela već artikulirana na razini Jugoslavije, odnosno u statutarnim odrednicama NFJ-a. Prema članku 16. Statuta NFH-a „biti aktivista Narodne fronte je naročita čast, i nalaže veće dužnosti s većom odgovornošću.“⁹ U knjizi *Javnost i propaganda: Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945. - 1952.*, povjesničarke Katarine Spehnjak, kao osnovni zadaci fronte ističu se: dobrovoljni rad u sklopu radnih akcija na obnovi i izgradnji

⁵ Katarina Spehnjak, *Narodni front Jugoslavije: SSSRNJ - razvoj, programsko-teorijske osnove i procesi u društvenoj praksi (1945. - 1983.)*, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1984.

⁶ Isto.

⁷ Isto.

⁸ Ivo Banac, *Sa Staljinom protiv Tita: Informbirovski rascjepi u jugoslavenskom komunističkom pokretu*, Globus, Zagreb, 1990., 32.

⁹ Stanislav Marijanović, (urednik), *Jedinstvena narodnooslobodilačka i Narodna fronta u Osijeku i kotaru Osijek (1944. - 1953): Odabrani izvori, Općinska konferencija SSRNH Osijek, Osijek, 1975.*, 169.

zemlje, humanitarne akcije, političku mobilizaciju pučanstva; u kojoj se trebalo neprestano objašnjavati „najširim masama“ ciljeve nove vlasti. Narodna fronta definirana je kao organizacija koja izražava ne samo političke i demokratske ciljeve, već i socijalne zahtjeve „radnih masa“. Nakon II. kongresa NFJ-a održanoga u rujnu 1947. godine u Beogradu kao glavni cilj organizacije izdvaja se ostvarivanje Petogodišnjeg plana razvoja privrede, čija je realizacija ovisila o radnom zalaganju članstva Fronte.¹⁰

Središnju ulogu u oblikovanju propagandnog diskursa u poslijeratnoj Jugoslaviji imali su tzv. agitpropi Centralnog komiteta (CK) KPJ-a i njihovi niži organi. Aktivnosti i programi agitpropa bili su usmjereni prema „političkom odgoju masa“, i to aktivnostima NF-a, sindikata, omladinskih organizacija te drugih organizacija i kolektiva. Komunikacija između oblasnih, kotarskih, gradskih i drugih komisija, odjela ili uprava agitpropa odvijala se telegramima ili rezolucijama koje su sadržavale konkretne i direktne naputke, uz izraženo cenzorsko djelovanje. „Sistem agitacije i propagande utemeljuje se u skladu s Lenjinovom tezom da s propagande treba prijeći u agitaciju odnosno od cjeline općih postavki marksizma-lenjinizma na svakodnevni rad u masama, što podrazumijeva da je za sve konkretne postupke potrebna ideološki jasno profilirana uputa. Agitprop je najautoritativnija institucija u sustavu informiranja, koja s vrha daje osnovne ideološke i političke smjernice, kontrolira provedbu, arbitrira u nizu konkretnih pitanja, pa i sitnica.“, piše Spehinjač.¹¹ List *Glas Slavonije*¹² pokrenut je 1943. godine kao organ Oblasnog odbora Jedinstvene narodnooslobodilačke fronte Slavonije i od 1945. pa nadalje tiskan je u Osijeku u nakladi od oko 15 000 primjeraka. Urednici u prvim poslijeratnim godinama bili su Mate Opić 1946. i 1947. i Jozo Milošević 1948. godine. Od ostalih tiskovina izdavanih u poslijeratnoj Hrvatskoj navedimo i *Vjesnik Narodne fronte Hrvatske*, utemeljen u Zagrebu 1941. godine, koji je između 1945. i 1948. izlazio u nakladi između 48 000 i 95 000 primjeraka. Preostali republički oblasno-informativni politički dnevници bili su *Narodni list* (Zadar), *Riječki list* (Rijeka), *Slobodna Dalmacija* (Split) te *La voce del popolo* (Rijeka). U odnosu na navedene listove najveću nakladu imao je zagrebački *Kerempuh*, političko-satirički tjednik pokrenut u studenom 1945. godine, koji je mjesečno izlazio i u 190 000 primjeraka. U Hrvatskoj je, u odnosu na ostale jugoslavenske republike, u razdoblju od 1945. do 1948. izlazilo najviše novina, tjednika, mjesečnika i ostalih informativno-političkih publikacija.¹³

Zakon o štampi, donesen u vrijeme rada Privremene Narodne skupštine Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ) 24. kolovoza 1945., regulirao je

¹⁰ K. Spehinjač, *Javnost i propaganda: Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945. - 1952.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2002., str. 66. - 67.

¹¹ Isto, 93. - 96.

¹² Te dnevne novine pod istim imenom u kontinuitetu izlaze i danas.

¹³ K. Spehinjač, *Javnost i propaganda...*, n. dj., 104. - 106.

uređivanje i izdavanje poslijeratnih novina i u Hrvatskoj. Zakon je imao ukupno 27 članaka, a člankom 11. zabranjivalo se raspačavanje i prodaja novina koje su poticale vjersku, nacionalnu i rasnu netrpeljivost, pozivale na pobunu protiv države, iznosile uvrede i klevete na račun prijateljskih zemalja. Ako bi neke novine bile zabranjene tri puta uzastopno, slijedila bi trajna zabrana. Pokušaji izdavanja autonomnih novina bili su zapriječeni zakonskim uvjetima, ali i općim političkim prilikama u kojima su obesnaživani svi drukčije artikulirani politički stavovi. Tome su, kako piše Katarina Spehnjak, pridonijeli i materijalni uvjeti za izdavanje, posebno nestašica papira, i s tim u vezi način njegova pribavljanja. Već 1948. u izvještajima za najviše partijske forume ističe se da „svi listovi i časopisi u Hrvatskoj stoje pod rukovodstvom Partije.“¹⁴

3. Propagandni diskurs *Glasa Slavonije* i NF-a u Osijeku (1945. – 1947.)

Brojnost i sadržajna raznolikost dostupnog medijskog materijala NF-a distribuiranog na području grada Osijeka, nalaže njegovu barem načelnu kategorizaciju radi jasnijeg pregleda njegovih ideološko-propagandnih stavki. U sljedećih osam potpoglavlja osvrnut će se na izvornu arhivsku te novinsku građu iz vremena poslijeratnog Osijeka i bliže mu okolice kako bi se dobio generalni uvid u sadržaje izdane u svrhu agitacije i socijalističke edukacije osječkog stanovništva neposredno nakon završetka Drugoga svjetskoga rata.

3. 1. „Protunarodni elementi“ i ideološki suparnici

Slogan „bratstvo i jedinstvo“ profilirao se kao jedna od temeljnih ideoloških vrijednosti te polazišna točka za izgradnju jedinstvenog jugoslavenskog političkog identiteta, implicirajući pritom kompaktnost i nerazjedinjenost unutar novonastale države. Dok je s jedne strane vlast Josipa Broza Tita i dalje oklijevala kad je u pitanju bilo javno deklariranje komunističke doktrine pod krinkom široke poslijeratne koalicije različitih stranaka ujedinjenih u „slobodoljubivim“ načelima i u želji za što uspješnijom obnovom zemlje, propagandni materijali od samih su početaka uspostave vlasti dominantne KPJ jasno upućivali na grupe i pojedince označene kao neprijatelje novog režima razvijajući široki animozitet prema njima.

Tijekom rata i neposredno nakon njegova završetka *Glas Slavonije* redovito prenosi tekstove o ustaškim logorima i masakrima počinjenima s ustaške strane, gotovo uvijek uz svjedočanstva i niz opscenih fotografija usmrćenih ljudi. U jednom tekstu objavljenom 17. svibnja 1945., posvećenom logoru Stara Gradiška, iznosi se ova konstatacija: „Ti logori, dok god je svijeta i vijeka, bit će dokument krvavog fašističkog novog poretka, koji je izvana nosio parole red, rad i stega, a u sebi sakrivao stotine hiljada nevinih žrtava poklanih i umorenih na zvjerske

¹⁴ Isto, 119. – 121.

načine.”¹⁵ Nekoliko tjedana kasnije 5. lipnja donose cinični osvrt na zarobljene njemačke trupe u Slavoniji. „Prolaze cijele povorke njemačkih zarobljenika. Poderani, obrasli bradama, prašnjavi, nepočešljani. Upiru se na neke motke i grane. To će valjda biti dugo vremena reklamirani V 3. U kakvom kontrastu stoje ove povorke s onim uparađenim i upeglanim njemačkim vojnicima koji su pobjedonosno s krutim licima u zanosu sile i nasilja prolazili kroz Osijek. Nekada su Nijemci fotografirali ovakove uparađene vojnike i te fotografije donosili u naročitim izdanjima pod naslovom *Übermensch* i *Untermensch*. *Übermensch* je bio dakako njemački kaplar u paradnoj uniformi, pažljivo obrijan, napudran i s kolmovanom kosom. Kraj takovih slika stavljali su fotografije jadnika iz koncentracijskih logora ispačena i izgladnjela lica s razbarušenom kosom i neurednom bradom. Takove fotografije imale su predstavljati *Untermensche* – podljude”, stoji u tekstu koji se dalje na zarobljene Nijemce referira kao na hitlerovce.”¹⁶

Posljednji članak svakako zahtijeva razmatranje odnosa komunističkih vlasti prema njemačkom stanovništvu u poslijeratnoj Hrvatskoj. U knjizi *Folksdojčeri: Pod teretom kolektivne krivnje* povjesničar Vladimir Geiger piše: „Odluka Predsjedništva AVNOJ-a¹⁷ nije obvezivala na dokazivanje aktivnog potpomaganja okupatorskog režima, nego je pod njen udar došla svaka osoba njemačke narodnosti koja se nije izravno suprotstavila nacizmu. A takvih je bilo relativno malo. Žrtve *kolektivne odmazde* nisu bili samo Nijemci koji su mogli dokazati svoje sudjelovanje u partizanskom pokretu ili barem njegovo potpomaganje. Svima ostalima slijedili su protjerivanje u Njemačku odnosno upućivanje u logore i konfiskacije imovine. (...) I dok su u ravničarske krajeve dolazile mase kolonista iz pasivnih i ratom razrušenih područja Jugoslavije, čitava njemačka sela ili gradske četvrti otpremene su u logore. Od kraja 1944. do 1948. godine otvoreno je sedamdesetak logora za u poraću preostale pripadnike njemačke manjine u Jugoslaviji. Najveći logori za pripadnike njemačke manjine na području Hrvatske bili su tijekom 1945./46. godine Krndija, Valpovo i Josipovac. Službena evidencija o tome koliko ih je u logorima ostavilo živote nije vođena, a podaci bivših interniraca su sporadični i prilično nepouzđani.”¹⁸

Izvještaj o radničkom mitingu koji se održao u Osijeku 6. kolovoza 1945. na Vukovarskoj cesti (današnja Vukovarska ulica) također daje naznake društvene polarizacije na „narodne” i „protunarodne” elemente. Prema pisanju *Glasa Slavonije* sindikalist Filip Sindičić obratio se okupljenim radnicima kazavši im

¹⁵ Glas Slavonije: Glasilo jedinstvene Narodno-oslobodilačke fronte za Slavoniju, god. III, br. 49, Osijek, 17. svibnja 1945.

¹⁶ Isto, god. III, br. 60, Osijek, 5. lipnja 1945.

¹⁷ Geiger piše o zakonskom aktu Predsjedništva AVNOJ-a od 21. 11. 1945. godine. „Proglasivši pripadnike njemačke manjine kolektivnim krivcima i neprijateljima naroda, nova komunistička vlast im je konfiscirala imovinu, te ih progonila, uhićivala, zatvarala u logore.” Izvor: Vladimir Geiger, *Folksdojčeri: Pod teretom kolektivne krivnje*, Njemačka narodna zajednica, Osijek, 2002., 9.

¹⁸ Isto, 11. - 12.

da, kako prenose novine, „industrija još uvijek nije dosegla puni kapacitet produkcije. Naglašava, da radništvo mora vršiti strogu kontrolu u poduzećima i radionicama nad saboterima, kao i nad pravilnim i potpunim iskorištavanjem sirovina. Osim podizanja produkcije, pred radnicima i namještenicima postavlja se i zadatak čistiti poduzeća od sabotera i povesti *borbu protiv špekulanata, nabijača cijena i crnoburzijanaca.*“ Na istom su skupu javno prozvani ljudi, njih osmero, koji, navodno, nisu vlastima prijavili količinu osnovnih prehrambenih namirnica u svom vlasništvu, poput brašna i pšenice. U tekstu se tvrdi da je masa ovo popratila povicima: „Pred sud sa špekulantima!“ Stolarski radnik Matija Bunjevac također se obratio okupljenima. „Radnička klasa grada Osijeka nije ranije nikada zaostajala za radnicima drugih gradova. Ona i danas treba da aktivno sudjeluje u obnovi naše zemlje, na učvršćivanju narodne demokratske vlasti s jedne i nekompromisne borbe protiv birokrata i sabotera kao i špekulanata, švercera, te *razbijača bratstva i jedinstva naših naroda.* Treba podignuti produkciju na maksimum i na taj način osigurati bolje nadnice, bolji i sretniji život, a ti i izvršiti zadatke, koje je postavio pred nas drug Tito. (Pljesak, poklici: Tito, Tito.)“¹⁹ Pišući o industrijskim postrojenjima i njihovoj povećanoj produkciji pod narodnom vlašću, novine se također koriste prilikom za diskreditaciju političko-ideoloških oponenta. „Prije rata - za vrijeme stare Jugoslavije - tvornica kandita, marmelade, čokolade i voćnih konzervi izrađivala je deserte i bonboniere za stolove bogataša...“²⁰

Prema pisanju povjesničarke Spehnjak, Katolička je Crkva imala važnu ulogu u „delegitimizaciji novog poretka“, u poslijeratnim godinama prvenstveno u smislu obrane svojih vlasničkih prava u provedbi agrarne reforme.²¹ Iako u prosincu 1945. godine naslovnica *Glasa Slavonije* donosi veliku božićnu čestitku svojim čitateljima retorika NF-a progresivno se zaoštava prema kleru nizom kraćih članaka i grafičkih priloga. Tijekom prosinca te godine osječke dnevne novine objavljuju fotografije katoličkoga klera u društvu poglavnika Ante Pavelića uz komentare: „Dok se narod borio ovi su se zaklinjali krvniku Paveliću“, i slično. Prema pisanju *Glasa Slavonije* o slučaju Alojzija Stepinca, nekoliko tjedana prije donošenja sudske presude *Narodni front Jugoslavije: SSSRNJ - razvoj, programsko-teorijske osnove i procesi u društvenoj praksi (1945. - 1983.)* postojali su neoborivi dokazi koji upućuju da je Stepinac „za vrijeme okupacije najuže surađivao i podupirao ustaške zlikovce“, kao i da je „iza zidova zagrebačkoga Kaptola stvorio centar za organiziranje terorističke križarske organizacije. On je najteže zloupotrebljavao svoj položaj, aktivno pomažući i organizirajući ustaške zlikovce, pa je postao njihovim stvarnim vođom.“²²

Masovni mitinzi i okupljanja u gradskim središtima pružali su nezanemarivu

¹⁹ Glas Slavonije, god. III, br. 98, Osijek, 9. kolovoza 1945.

²⁰ Isto, br. 199, Osijek, 5. prosinca 1945.

²¹ K. Spehnjak, Javnost i propaganda, 46.

²² Glas Slavonije, god. IV, br. 443, Osijek, 21. rujna 1946.

priliku za verbalna rešetanja režimskih neprijatelja pred širokim auditorijem. Na proslavi prve godišnjice oslobođenja Osijeka u travnju 1946. general armije Kosta Nađ govorio je okupljenima o obnovi zemlje te o zvjerstvima „tzv. poglavnika NDH i njegovih koljača“.²³ Tijekom Druge konferencije NF-a za okrug Osijek okupilo se petnaestak tisuća ljudi na glavnom gornjogradskom osječkom Trgu slobode (današnji Trg Ante Starčevića), kojima se među ostalima obratio i general Božidar Maslarić, profesor matematike i fizike rodom iz Dalja, čovjek s iznimno bogatom revolucionarnom i ratnom karijerom, rekavši: „S našom zemljom ne drmaju bogataši, grofovi Normani, Pejačevići, Elci i slični, nego ovom zemljom vladaju radnici, seljaci i čestita inteligencija. Kao što je drugu Titu uspjelo mobilizirati naše narode za vrijeme rata na oružanu i krvavu borbu protiv *okupatora* i *nacionalnih izdajnika*, tako su se pod zastavom druga Tita našli svi naši narodi u obnovi i izgradnji naše zemlje.“²⁴

Tijekom 1948. povremeno se javljaju i kritike zemalja kapitalističkoga bloka. U članku o životu u SAD-u, objavljenom u lipnju te godine, primjera radi, ističe se „buržoaski“ i „niski“ moral, „labavost moralnih temelja porodice“, „dječji kriminalitet“, „izopačeni život“ mladih Amerikanki, „rušilački utjecaji buržoaskih životnih navika“, i čitav niz negativnih tendencija koje autor teksta prepoznaje i navodi u SAD-u krajem 1940-ih godina.²⁵ Tekst pod naslovom *Tko su gospodari kapitalističke štampe?* iz srpnja te godine donosi ove tvrdnje: „Glavna je karakteristika imperijalističke štampe prije rata, da je ona bila štampa laži, nemorala, pornografije, lažne senzacije i stripova. (...) Dok je fašistička štampa bez skrupula pisala o namjerama podjela svijeta i istrebljenju porobljenih naroda, dotle je imperijalistička štampa prikriveno i ufinjeno popularizirala svoje osvajačke težnje pod maskom demokracije i miroljubive politike. (...) Tako je imperijalistička štampa postala zvučnih svojih gospodara, njihovih ideja, pravaca, strujanja i tržišta, a njen najomiljeniji oblik pisanja je laž i kleveta.“²⁶ Najupečatljivije su svakako bile izjave običnih ljudi, s ulice ili sa sela, pojedinaca bez političke moći, koji su kroz svojom bespogovornom vjerom i averzijom prema neprijateljima, tko god oni zapravo bili, legitimirali aktualnu vlast. U članku *Osječki radnici o nacrtu Ustava*, objavljenom 1. siječnja 1946., prenose se izjave radnika koji tvrde da je stara monarhistička Jugoslavija bila tamnica naroda u kojoj su na svakom koraku ugnjetavana radnička prava. S druge pak strane, prema njihovu mišljenju, Ustav nove države puno pažnje posvećuje radničkom pitanju, što doživljava svekoliko odobravanje.²⁷ Sredinom ožujka te godine u Osijek je doputovala skupina kolonista iz Međimurja s kojima je razgovarao novinar *Glasa Slavonije*. Reportaža prenosi da su pristigli vlakovi

²³ Isto, god. IV, br. 310, Osijek, 16. travnja 1946.

²⁴ Isto, god. IV, br. 451, Osijek, 1. listopada 1946.

²⁵ Isto, god. VI, br. 979, Osijek, 16. lipnja 1948.

²⁶ Isto, god. VI, br. 1000, Osijek, 11. srpnja 1948.

²⁷ Isto, god. IV, br. 220, Osijek, 1. siječnja 1946.

bili oslikani natpisima poput „Zemlja seljacima, tvornice radnicima!“, „Živjelo bratstvo i jedinstvo radnika i seljaka“, itd. „Prije nego smo krenuli bilo je ljudi koji su nas odgovarali od kolonizacije. Rekli su nam da će nas vlasti baciti nekuda u Srbiji, da će nam sve oduzeti i tako dalje. Mi smo znali da je to laž naših *neprijatelja*. Znamo mi dobro da je vlast naša i prema tome ona nam može učiniti samo dobro“, rekao je jedan od kolonista. „Iznenadila nas je njihova ljubav prema radničkoj klasi...“, stoji kao zaključna točka toga članka.²⁸ Narod je tada postavljen kao korekcijski čimbenik samoga sebe, odnosno potencijalnih devijacija koje su iz njega mogle prosteći.

3. 2. „Bratski SSSR“ i „najveći prijatelj Staljin“

Prema pisanju povjesničara Dušana Bilandžića u prvim poslijeratnim godinama izgradnje socijalizma u Jugoslaviji rukovodeće su snage u nedostatku bilo kakva vlastitog državničkog iskustva i stjecajem okolnosti nužno polazile od sovjetskog društvenog sustava kao modela za izgradnju novoga društvenog uređenja u Jugoslaviji.²⁹ Prenošenjem političkih, kulturnih i drugih ideološki jasno baždarenih vijesti iz SSSR-a konstruirala se slika o neraskidivoj povezanosti i savezništvu jugoslavenskih naroda i SSSR-a. Tako što je bilo politički pragmatično i nužno, rekli bismo, s obzirom na kontekst socijalističkog lagersa kojim je isključivo dominirala Staljinova politika, zbog čega su jugoslavenski komunisti morali razbiti nacionalističke obrise shvaćanja hrvatskog identiteta, percepciju konstantne ugroze s istoka, polazeći još od osmanskog razdoblja. „Nacionalističke tenzije prema komunizmu preoblikuju tog *istočnjaka* u komunistički Sovjetski Savez kao novo imperijalno ishodište koje će presjeći organsku vezu Hrvatske s civilizacijskim i kulturnim vrijednostima Zapada“, stoji u članku povjesničarke Nade Kisić Kolanović posvećenom viđenju komunizma hrvatske nacionalističke inteligencije između 1938. i 1945. godine.³⁰ Koristeći se čitavim dijapazonom propagandnog diskursa KPJ nastoji dezintegrirati bilo kakve za SSSR diskreditirajuće stavove.

Stanoviti broj članaka može se označiti kao didaktičke tekstove čija je svrha edukacija čitateljstva o brojnim gledištima života u SSSR-u. Tako npr. kada je u Zagrebu početkom listopada 1945. prikazan dokumentarni film *Jedan dan rada u Sovjetskom Savezu* redatelja Romana Karmana, osječki je dnevni list objavio osvrt i u neskriveno nekritičkom tekstu na ovaj propagandni uradak ističe se sljedeće: „U njemu vidimo sliku velike prostranosti Sovjetskog Saveza i njegova neiscrpnog bogatstva. (...) Upoznajemo se sa životom najveće slavenske države, gdje se živi u radu i slobodi i gdje se u *pravedno uređenoj društvenoj zajednici*

²⁸ Isto, god. IV, br. 286, Osijek, 20. ožujka 1946.

²⁹ Dušan Bilandžić, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: Glavni procesi (1918 - 1985)*, Školska knjiga, Zagreb, 1985., 109.

³⁰ Nada Kisić Kolanović, „Komunizam u percepciji hrvatske nacionalističkeinteligencije 1938.-1945. godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1., Zagreb, 2011.

stvara sreća, zadovoljstvo i obilje za svakoga pojedinca.³¹ Nedugo nakon toga donosi osvrt i na film *Oktobarska revolucija*, poznat i kao *Lenjin u Oktobru*, u režiji Mihajla Romma. Članak pritom potencira važnost ovog uratka kao „historijskog dokumenta“, ali i kao „savršenog umjetničkog djela“. Iako je film nastao gotovo osam godina prije pisanja teksta, odnosno 1937., novinar ga prezentira kao recentni sadržaj vrijedan gledateljske pažnje, pri čemu se ispoljava didaktičko-propaganda vrijednost filmskog medija u edukaciji javnosti te pri oblikovanju javnog mišljenja. „*Oktobarska revolucija* ponovni je dokaz ogromne stvaralačke moći sovjetskog filma, a isto tako i neizbrisiv dokument *velikih događaja*, čiju godišnjicu pravo slavimo ovoga tjedna.“, stoji zaključno u članku.³²

Osim prenošenja tekstova posvećenih SSSR-u u gradu na Dravi organiziraju se i manifestacije njemu u čast i njegovim istaknutim ideolozima. Tako je početkom listopada 1945. u Narodnom kazalištu u Osijeku održano predavanje liječnika Zlatana Sremeca, ministra savezna Vlade, posvećeno SSSR-u i Moskvi za vrijeme rata. U osvrtu na predavanje *Glas Slavonije* piše: „Već na prvi pogled vidi se da je Sovjetski Savez *zemlja potpunog reda* i marljivog rada na sve strane. Treba raditi, producirati, da bude dosta za svakoga pojedinca i da se živi u miru i zadovoljstvu. Radi se mnogo i svaki čovjek uzima rad kao svoju *svetu dužnost*...“³³ Krajem prosinca te godine u organizaciji Društva za kulturnu suradnju Hrvatske sa SSSR-om odvijaju se pripreme za proslavu Staljinova 66. rođendana. Program proslave koja je održana u Narodnom kazalištu u Osijeku objavljen je i u osječkom listu te opisuje dijelove tog programa, poput izvođenja sovjetske, jugoslavenske i hrvatske himne, čitanja referata o Staljinovoj biografiji, čitanja recitacija posvećenih Staljinu, i tako dalje.³⁴ Također, 21. siječnja 1946. u kazališnoj zgradi održano je predavanje o Lenjinovu životu i djelu, povodom obilježavanja smrti tog ruskog revolucionara i državnika. Sredinom veljače te godine u gradu je postavljena izložba fotografija *Moskva*, a *Glas Slavonije* o tome piše: „Vidjet ćemo veliki broj fotografija glavnog grada *bratskog Sovjetskog Saveza* prije Otadžbinskog rata i za vrijeme rata. U Zagrebu je ta izložba pobudila ogroman uspjeh i bila je otvorena preko mjesec dana.“

Brojni su i tekstovi koji prenose cjelovite političke seminare, govore i obraćanja sovjetskih dužnosnika. Povodom proslave 28. obljetnice od izbijanja Oktobarske revolucije na naslovnoj stranici objavljen je kompletni Molotovljev referat na zasjedanju Moskovskog sovjeta, s naslovom *Sovjetski Savez je bio i bit će siguran bedem za zaštitu mira i sigurnosti naroda i spreman je da to dokaže, ne riječima, već djelom*.³⁵

List 22. prosinca 1945. objavljuje članak slovenskog političara Edvarda

³¹ Glas Slavonije, god. III, br. 149, Osijek, 7. listopada 1945.

³² Isto, god. III, br. 175, Osijek, 7. studenog 1945.

³³ Isto, god. III, br. 151, Osijek, 10. listopada 1945.

³⁴ Isto, god. III, br. 213, Osijek, 21. prosinca 1945.

³⁵ Isto, god. III, br. 178, Osijek, 10. studenog 1945.

Kardelja, potonjeg ministra vanjskih poslova *Narodi Jugoslavije vide u drugu Staljinu svog velikog prijatelja i zaštitnika*, tekst objavljen dan ranije u *Borbi*. U članku Kardeljev diskurs ističe mogućnosti izgradnje socijalizma u određenoj zemlji, bilo da je riječ o SSSR-u ili o Jugoslaviji, te neizostavnost procesa industrijalizacije i kolektivizacije u preobrazbi društva. Kardelj Staljinu opisuje kao genija koji je dostojno sačuvao nasljeđe Marxa, Engelsa i Lenjina, a njegove pothvate naziva najveličanstvenijim tekovinama ljudske vrste. Prenose se i riječi hrvatskog političara Andrije Hebranga objavljenje u *Politici*. „Naši narodi visoko cijene sve ono što je drugo Staljin za njih učinio i još uvijek čini. Duboka je ljubav, koju oni osjećaju prema njemu, kao što je velika i njihova vjera u njega. Milijski rodoljuba širom naše domovine nose Staljinu u svojim srcima.“ Naslovna stranica toga broja objavljuje i pozdravni telegram maršala Josipa Broza Tita *generalissimusu* Staljinu povodom Staljinova 66. rođendana.³⁶

Krajem veljače 1946. na naslovnici lista uz Staljinov portret objavljen je sljedeći tekst: *Izvor snage i moći Crvene armije: Danas čitavo slobodoljubivo čovječanstvo proslavlja 28. godišnjicu osnivanja Crvene Armije*. Tekst slavi „naprednu ideologiju“ SSSR-a, „narodni heroizam“ Crvene armije na fronti, „miroljubivu vanjsku politiku“ sovjetske države, Staljinova „genijalnost“, itd. U istom broju objavljena je i poduža pjesma Dragoljuba Nešića posvećena Crvenoj armiji.³⁷

Osim izravnih govora sovjetskih čelnika ili pjesama spjevanih njima u čast javljaju se i ulomci ili osvrti na radove drugih autora čija su djela prihvaćena kao konstitutivni element komunizma. Tako je sredinom ožujka 1946. objavljen prijevod Marxova teksta o historijskom materijalizmu, dok u rujnu 1947., pod naslovom *Odgajanje u kolektivu*, čitateljstvo upoznaje s osnovama rada i ideja sovjetskog pedagoga Antona Makarenka (1888. – 1939.).³⁸

Početak studenoga 1948. na naslovnoj stranici objavljen je čitav niz čestitki upućenih Sovjetskom Savezu: Čestitka maršala Tita *generalissimusu* Staljinu povodom 31-godišnjice Velike Oktobarske socijalističke revolucije, *Pozdravni telegram ministra vanjskih poslova FNRJ Edvarda Kardelja ministru vanjskih poslova SSSR Molotovu, Telegram predsjednika Općeslavenskog komiteta Božidara Maslarića generalissimusu Staljinu*. Objavljen je i tekst Živjela 31-godišnjica Velike Oktobarske socijalističke revolucije. Drugim riječima, unatoč famoznoj Rezoluciji Informbiroa od lipnja 1948. u hrvatskom medijskom prostoru ne dolazi do značajnije paradigmatičke promjene sve do kraja 1948. godine.³⁹

³⁶ Isto, god. III, br. 214, Osijek, 22. prosinca 1945.

³⁷ Isto, god. IV, br. 265, Osijek, 23. veljače 1946.

³⁸ Isto, god. V, br. 756, Osijek, 26. rujna 1947.

³⁹ Isto, god. VI, br. 1101, Osijek, 7. studenoga 1948.

3. 3. Uloga radničke klase u izgradnji zemlje

Uspostavljena u pretežnom agrarnom društvu, gdje je, prema popisu stanovništva iz 1948. godine, u jugoslavenskim gradovima živjelo 1,94 milijuna ljudi (12,3 % populacije), a na selu njih čak 13,83 milijuna (87,7 %),⁴⁰ jugoslavenska je vlast proklamirala savez radnika i seljaka, odnosno vlast radnog naroda, čiji je stvarni suveren bila sama Partija. U procesu osnaživanja nedodirljive političke pozicije NFJ, odnosno njezina avangarda KPJ, legitimira se idejom modernizacije zemlje u vidu industrijskog razvoja, gradnje i obnove infrastrukture i sličnog. Javni diskurs počinje i završava na sintagmi *radnička klasa*, a novinski tekstovi izravno ili u podtekstu naglašavaju vrijednosti kolektivnog rada, radničke požrtvornosti, prebacivanja dnevne norme, itd...

Članak pod samorazumljivim naslovom *Marljivim radom 20 radnika osječke željezničke radionice napravili su za 12 dana lokomotivu iz sakupljenih dijelova*, objavljen u svibnju 1945., u zaključnom paragrafu donosi izjavu radnika osječke željezničke ložionice koji na upit novinara o tome tko se najviše isticao, odgovara: „Nitko se nije više isticao. Radili smo zajednički, svim silama, i nastojali smo, da u što kraćem roku osposobimo lokomotivu, da bi na taj način pomogli našim drugovima koji odlaze na rad, da bi pomogli frontu obnovom saobraćaja.”⁴¹

Krajem studenoga 1945. predstavnici Sindikata grada Osijeka posjetili su okupljene demobilizirane borbe u Josipovcu, pokraj Osijeka. U ime Sindikata borcima se obratio stanoviti drug Štajner koji je kazao: „*Narodna vlast i radnička klasa imaju danas istovjetne ciljeve i interese. Mnogi od vas vratit će se i naći će svoj dom porušen, ali radnička klasa izgradit će vam vaše domove i obnoviti vaša ognjišta. Izbori su dokazali, da se staro više neće vratiti. Tito je ono što nam je najdraže i mi ćemo se truditi da izvršimo sve zadatke na putu kojim nas vodi. Ja vas pozdravljam u ime radništva grada Osijeka, koje želi, da se sretno vratite svojim domovima.*”⁴²

U osječkoj Tvornici koža početkom 1946. bilo je zaposleno oko 260 radnika koji su, prema pisanju *Glasa Slavonije*, premašili maksimalnu normu isporuke gotove kože postavljenu 1939. godine. Ipak, osim povećane produkcije mediji su isticali i druga radnička postignuća i djelatnosti. „U okviru svoje sindikalne podružnice radnici razvijaju i svoj *kulturno-prosvjetni rad* (...) Radnici imaju svoju knjižnicu, glazbu, diletantsku grupu koja je već dala nekoliko veoma uspješnih priredaba...” U članku se iznose informacije da radnici uređuju i svoje zidne novine, da svakog dana doručuju u tvornici te da su dobili i drva za ogrjev.⁴³

⁴⁰ K. Šimek-Škoda, „Popis stanovništva Jugoslavije godine 1948.“, Hrvatski geografski glasnik, vol. 11 - 12, br. 1., Zagreb, lipanj 1950.

⁴¹ Glas Slavonije, god. III, br. 44, Osijek, 6. svibnja 1945.

⁴² Isto, god. III, br. 193, Osijek, 27. studenog 1945.

⁴³ Isto, god. IV, br. 224, Osijek, 6. siječnja 1946.

Tekst posvećen Osječkoj tvornici žigica još je jedno izvješće o povećanju proizvodnje koja je u siječnju 1946. godine, u vrijeme pisanja navedenog članka, iznosila između 400 000 i 450 000 kutija žigica dnevno. Među ostalim podacima navode se i poteškoće na koje su nailazili radnici tvornice, poput nedostatka sirovina za proizvodnju, a napose drveta, te manjka stručnog kadra. Radnička inicijativa i dovtljivost poslužili su kao ključ u ovakvim trenucima. „Nikoga nije bilo da me uputi u rad sa strojevima, ali ja sam se oko njih bavio dan i noć dok ih nisam upoznao“, rekao je bravarski pomoćnik Jozo Stipanović. Osim toga, navodi se u listu kako je radnička omladina tvornice održala nekoliko priredaba u Osijeku i okolici, dok se sindikalna organizacija pobrinula za hranu i ogrjev radnicima tvornice.⁴⁴

Društveni značaj radničke klase ističe se i početkom 1946. kada sve sindikalne podružnice u Osijeku sudjeluju u radničkom natjecanju s ciljem da nadmaše postavljenu radnu normu za barem deset posto. Sindikati se tada obvezuju i na distribuciju sindikalnih tiskovina te na angažiranje barem deset posto svog članstva u radu Narodne fronte. „Radnici Osijeka se takmiče da poboljšaju život radničke klase i cijelog radnog naroda“, stoji u tekstu. „Osnovat će se tzv. *crna ploča* na kojoj će se na vidljiv način objavljivati zakašnjenje na posao, izostajanje ili nemarno dolaženje. Time će se ove pogriješke svesti na minimum.“⁴⁵ Krajem ožujka te godine izlazi indikativni članak naslovljen *Za 200% povišena je produkcija marmelade*. Tekst prenosi: „Svuda u tvornici srećemo živ i intenzivan rad. Nema zastajkivanja, nema prepričavanja. (...) *Nema u tvornici ni jednog radnika, radnice ili namještenika koje se ne bi moglo pohvaliti radi marljivog rada*, veli upravitelj tvornice drug Rutar.“⁴⁶

Od posebnog značenja bili su tzv. radnici udarnici te radnici novotari, pojedinci koji su se istaknuli svojim zalaganjem, iznimnim prebacivanjem radne norme te osmišljavanjem tehničkih rješenja za efikasniju i bolju produkciju industrijske grane u kojoj su bili zaposleni. Novine 1. svibnja 1946. donose tekst *Udarnici-novotari osječkih industrija*. „Što je zajednička crta ovih boraca rada, udarnika-novotara? Kada stupa s njima u razgovor odmah ćemo uočiti činjenicu, da *ne vole govoriti o svojim uspjesima i da pretpostavljaju kolektivan rad*, a o svome radu ne žele gotovo ni govoriti. *Skromni i nesebični*, oni pretstavljaju ljude, kojima je prva misao vodilja: Što više dati za dobro naroda i svojim radom koristiti općem dobru!“⁴⁷ Krajem lipnja te godine izlazi članak naslovljen *Osječki radnici s oduševljenjem sudjeluju u obnovi zemlje*, gdje se navodi informacija kako su radnici Lanene industrije pristali određene dane besplatno raditi rekavši „Mi osjećamo da je državno dobro naše dobro i ponosni smo što se naša narodna vlast s punim povjerenjem oslanja na nas radnike i radnice kao

⁴⁴ Isto, god. IV, br. 238, Osijek, 23. siječnja 1946.

⁴⁵ Isto, god. IV, br. 252, Osijek, 8. veljače 1946.

⁴⁶ Isto, god. IV, br. 291, Osijek, 25. ožujka 1946.

⁴⁷ Isto, god. IV, br. 322, Osijek, 1. svibnja 1946.

najčvršće stupove u obnovi naše zemlje.“ Nekoliko tjedana kasnije, početkom srpnja *Glas Slavonije* ponovno ističe entuzijazam i samoinicijativnost radništva. „Samoinicijativa narodnih masa, njihovo povjerenje u narodnu vlast, snaga dobrovoljnog rada kroz takmičenja rješava i najteža pitanja naše ekonomske stvarnosti. Sada se dovršava velika kampanja za narodnu žetvu. Nakon ove velike akcije, koja stoji pred završetkom, a koja radnim masama sela i grada osigurava bitne elemente prehrane, radni narode Slavonije, organiziran u Narodnoj fronti, sindikatima i ostalim masovnim organizacijama, stoji pred najvećim zadatkom, da uoči zime skinе sa dnevnoga reda pitanje razorenih sela.“⁴⁸ Isti su mjesec, naime, podijeljene tzv. udarničke diplome udarnicama državne tvornice šećera *Partizan* u Osijeku za njihove iznimne radne zasluge.⁴⁹

Naslovnica od 20. listopada 1946. sadrži uočljiv naslov i podnaslov koji ponovno impliciraju važnost udarničkog rada. *Predan saobraćaju željeznički most na Dravi kod Osijeka: Izgrađivši prije predviđena roka željeznički most koji spaja Slavoniju s Baranjom naši su radnici ponovno pokazali svoju visoku svijest i ljubav prema našoj domovini.*⁵⁰

U listu od 26. srpnja 1947. u tekstu *U gradu Osijeku utvrđeno je ove godine 18 parkova: Lijepo uređeni parkovi najbolja su odmarališta za naše trudbenike* ističe se briga vlasti za radnike i njihovo zdravstveno stanje te slobodno vrijeme. U članku piše: „Nasade i parkovi ne samo da su ukras svakog pojedinog grada i mjesta, nego oni igraju i veliku ulogu u pogledu zdravstvenih prilika i odmora trudbenika, koji su tokom dana zaposleni po tvornicama, radionicama i poduzećima. *Naše narodne vlasti, koje se brinu da radničkoj klasi stvore sve preduvjete za lijep i sretan život*, nijesu u svome nastojanju zanemarili ni uređenje parkova i nasada.“⁵¹

3. 4. Žene: Majke, partizanke, udarnice

Značenje i položaj žena u socijalističkom društvu nezanemariva je stavka ove ideološke konstelacije. Prema pisanju Friedricha Engelsa, preduvjet za oslobođenje žena jest njezino vraćanje u sferu javne proizvodnje, što je, s druge pak strane, uvjetovano ukidanjem, iz njegove vizure gledajući, ugnjetavajuće koncepcije monogamne obitelji kao ekonomske jedinice društva određene gotovo pa prvenstveno monetarnim interesima i mogućnostima nasljeđivanja kapitala. Premisa teksta *Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats* (1884.), odnosno njegova drugog poglavlja, jest ideja da će komunistička revolucija ukidanjem klasnih razlika i privatnog vlasništva monogamnu ljubavnu vezu učiniti prirodnom, a ne nametnutom pojavom, što će, *shodno toj ideji*,

⁴⁸ Isto, god. IV, br. 380, Osijek, 10. srpnja 1946.

⁴⁹ Isto, god. IV, br. 398, Osijek, 31. srpnja 1946.

⁵⁰ Isto, god. IV, br. 469, Osijek, 20. listopada 1946.

⁵¹ Isto, god. V, br. 703, Osijek, 26. srpnja 1947.

*rezultirati nestankom prostitucije i porobljavanja žena.*⁵² Britanski povjesničar Eric Hobsbawm o ovoj problematici piše: „Komunizam kao ideologija bio je strasno opredijeljen za jednakost i oslobađanje žena, što je u svakom slučaju uključivalo i erotsko oslobađanje, usprkos Lenjinovoj vlastitoj nesklonosti prema ležernom seksualnom promiskuitetu. (...) Dakako, prvobitni revolucionarni san o preobrazbi odnosa između spolova i o mijenjanju institucija i običaja utjelovljenih u staru mušku dominaciju, pretvorio se u prašinu, čak i tamo gdje se, kao u prvim godinama SSSR-a ili općenito u europskim komunističkim režimima nakon 1944., za njim promišljeno težilo. U zaostalim zemljama, a većina komunističkih režima utemeljena je u takvim državama, ostvarenje tog sna je blokirano pasivnom nesuradnjom tradicionalnog stanovništva, koje je ustrajalo u praksi, bez obzira što je zakon propisivao, da je žena manje vrijedna od muškarca. (...) Prava ograničenja slobode nisu bila toliko zakonska ili običajna, koliko materijalna, kao nestašica sredstava za kontrolu rađanja (sprječavanje začeca, kontracepcija), i ostalih ginekoloških potrepština koje je planska privreda slabo pribavljala.“⁵³

Jugoslavenskim komunistima nipošto nije promaknulo rješavanje ženskog pitanja. Početkom prosinca 1942. u Bosanskom Petrovcu, u sklopu Prve zemaljske konferencije žena, osniva se Antifašistički front žena (AFŽ) koji prigodnim govorom pozdravlja i bodri sam Josip Broz Tito, koji od okupljenih traži da ta organizacija ne bude „samo manifestacija bratstva i jedinstva, smotra naših snaga, već i sastanak na kom ćemo si postaviti zadatke za budući rad“.⁵⁴ Jedanaest godina kasnije (1953.) AFŽ mijenja ime u Savez ženskih društava Jugoslavije te biva inkorporiran u Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije, odnosno bivši NFJ. Unatoč svom istaknutom položaju te uočljivom javnom djelatnošću u smislu niza aktivističkih angažmana (bolnički poslovi, rad u prosvjeti, briga za siročad, pomaganje pri distribuciji hrane i odjeće, sudjelovanje u građevinskim radovima, itd.), kao i činjenici da je udio zaposlenih žena iznimno porastao u poslijeratnom periodu te su žene masovno glasovale na izborima, prisustvo AFŽ-a na društveno-političkoj sceni nije radikalno promijenilo dominantno uvjerenje kako je materinstvo i dalje najistaknutija svrha žene. „Mati je i prva odgojiteljica djeteta. O njoj će ovisiti hoće li dijete biti odgojeno u ljubavi prema Partiji i novom režimu“, piše Miro Simčić.⁵⁵ „Društveni i politički angažman žena počeo se smanjivati od 1950. Razlozi se mogu naći u nižoj razini obrazovanja žena, što je naslijeđen problem, i preopterećenosti radom u domaćinstvu. Promjene u

⁵² Friedrich Engels, *The Origin of the Family, Private Property and the State*, Hottingen-Zurich, 1884., prijevod na engleski jezik: Alick West (1942.), dostupno na: Marxists Internet Archive, <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1884/origin-family/> (5. ožujka 2014.)

⁵³ Eric John Hobsbawm, *Doba ekstrema: Kratko dvadeseto stoljeće (1914. - 1991.)*, Zagrebačka naklada, Zagreb, 2009., 271. - 272.

⁵⁴ *Glas Slavonije*, god. III, br. 77, Osijek, 12. srpnja 1945.

⁵⁵ Miro Simčić, *Žene u Titovoj sjeni*, VBZ, Zagreb, 2008., 33.

političkom sistemu, gdje su lokalni organi vlasti imali sve veći značaj, tražile su od izabranih osoba veće znanje i sposobnost u radu. Žene su se sada morale kvalificirati znanjem i sposobnostima a ne potrebom da se izabere predstavnica žena. S druge strane patrijarhalna svijest koja je s vremenom prevladala učinila je da se žene na svakom poslu moraju puno više dokazivati“, tvrdi Gordana Stojaković iz Novosadskog ženskog centra.⁵⁶

Nekoliko emisija pod nazivom *Iz bratskog Sovjetskog Saveza*, emitiranih na Radio Osijeku, bilo je posvećeno upravo pitanju položaja žena u komunističkom društvu. Jedan od sačuvanih sinopsisa emitirane radijske emisije donosi sljedeći sadržaj. „Oslobođenje žena - to je veličanstvena pobjeda Oktobarske revolucije. (...) Od prvog dana revolucije, partija i vlada počele su upornu borbu za oslobođenje žene. Iza zakonskih mjera slijedilo je odlučno privlačenje žena na rad i proizvodnju, davanje mogućnosti ženama za aktivnu, društvenu i državnu djelatnost. Vlada je stvorila čvrstu ekonomsku osnovicu za stvarnu socijalno-političku jednakost žene. (...) Svakodnevna brigada države o djeci stvorila je povoljne uvjete za sudjelovanje majki u proizvodnom radu. (...) Time je žena dobila mogućnost da se posveti stvaralačkoj djelatnosti u svim granama rada, nauke i kulture. (...) Velik broj žena sudjeluje u upravljanju državom. (...) Sovjetske žene, žene radnice, žene majke i žene borci odigrale su golemu ulogu u velikom domovinskom ratu. (...) *Mi slavimo majku običnog borca, majku ratnika i radnika*. Nikada materinski osjećaji nisu bili toliko uzvišeni, nikada nisu bili ispunjeni tolikim silnim patriotizmom kao osjećaj sovjetske žene. (...) Sovjetski Savez, kao ni jedna druga država na svijetu, odužuje se majkama svoje zemlje zaista pravom staljinskom brigom za mir.“⁵⁷ Unatoč ženskom sudjelovanju u privredi, pa čak i ratnim operacijama, u prvi plan postavljeno je majčinstvo kao primarna odlika i neosporni ideal ženskog subjekta.

Glas Slavonije također brojnim člancima na ovaj ili onaj način slavi odvažne partizanke i vrijedne radnice. Kraći članak *Teta je u partizanima naučila čitati i pisati* donosi priču stanovite Antonije Zubović iz Like koja je, igrom prilike, kao vodnica jedne partizanske brigade bila prisiljena naučiti čitati i pisati kako bi pravovremeno mogla popisati sve svoje drugove s kojima je boravila u šumi. Kasnije je preuzela funkcije u Narodnooslobodilačkom odboru Bektež kao pročelnica zdravstva, članica općinskog komiteta, itd., a u razgovoru s novinarom istaknula je potrebu da žene preuzmu nove odgovornosti s obzirom na ratne posljedice.⁵⁸

U gradskim kinima organiziraju se projekcije filmova posvećenih ženama u komunizmu, a novine vjerno prenose osvrtne na njih. „U dvorani kina Papuk u

⁵⁶ Gordana Stojaković, „*Antifašistički front žena Vojvodine: 1942-1953*“, 2007., dostupno na: *Ženske studije i istraživanja*, http://www.zenskestudije.org.rs/01_o_nama/gordana_stojakovic/AFZ/iskustvo_masovnog_organizovanja_zena.doc (9. ožujka 2014.)

⁵⁷ Državni arhiv u Osijeku (dalje HR-DAOS) - 957, fond „Radio-stanica Osijek (1945 -)“, kutija 151, Emisija o SSSR-u, 1945./1946. godina

⁵⁸ *Glas Slavonije*, god. III, br. 67, Osijek, 19. lipnja 1945.

Osijeku održano je 30. o. mj. na večer predavanje Žena i dijete u Sovjetskom Savezu. To je četvrto predavanje Narodnog sveučilišta. Predavač, prof. Milan Vakanjac, prikazao je prilike u kojima je živio ruski narod do oktobarske revolucije. Žena je bila na položaju običnog roba. Nakon revolucije mijenja se društveni i ekonomski život sovjetske žene. Stvaraju se institucije za zaštitu djece. Žene svojim radom ulaze u najviše upravne državne organe. U velikom domovinskom ratu žene Sovjetskog Saveza pokazale su svoju neograničenu ljubav prema sovjetskoj domovini. Završavajući svoje predavanje predavač je naglasio, da su sovjetske žene najljepši primjer, koji treba da slijede sve žene naše oslobođene domovine. Nakon predavanja bila je kraća diskusija.⁵⁹

Odgovarajući na pitanje o položaju žena u jugoslavenskom društvu, krajem prosinca 1945. radnica Zlata Arsenić je rekla: „Lijepo je da imamo ista prava kao i muškarci. Dobili smo ta prava zato što smo ih dostojni i što smo imali volje i hrabrosti da uzmemo pušku u ruke jednako kao i muškarci, pa da zajedničkim silama istjeramo morskog okupatora. Žensko pravo glasa nije nam poklonjeno, nego smo ga mi žene u krvavoj borbi izvojevale.“⁶⁰ Uloga žena u NOB-u uvijek je rado naglašavana i spominjana, a kao ilustrativni primjer može poslužiti i naslovnica od 22. kolovoza 1945. koja donosi fotografiju skupine žena uz komentar „Sa puškom u ruci žene su stekle svoju ravnopravnost“.⁶¹ Zasluge žena u izgradnji narodne industrije također su isticane. Tekst *Osamnaest novih udarnica u osječkoj Lanari* prenosi vijest o novčanom nagrađivanju osječkih udarnica u siječnju 1947. godine. „Uzbuđena sam od silne sreće. Ovakove počasti radnici mogu da dožive samo u zemlji u kojoj radni narod sam upravlja“, rekla je Ana Vukmirović, trostruka udarnica i najbolja radnica lanene industrije, koja je normu prebacila za 64 %.⁶²

Međunarodni dan žena ili 8. mart svakako je predstavljao bitan datum u obilježavanju ženskih prava te njihovih političkih, ekonomskih, društvenih i drugih dostignuća. Članak o proslavi Dana žena 1946. donosi opservacije o generalnom položaju žena u društvu te tvrdnje koje je tijekom svog predavanja u Oficirskom domu u Tvrdi iznijela stanovita profesorica Mažuran. „... tek poslije velike Oktobarske revolucije u Rusiji sovjetske žene dolaze do svojih prava, dok u ostalim zemljama ta ravnopravnost ili nije nikako sprovedena ili u veoma malom obimu. (...) Jugoslavenska žena borila se u prošlosti sa raznim predrasudama i običajima koji su skućavali njeno djelovanje na političkom i kulturno-prosvjetnom polju. Bila je zapostavljena i nije imala gotovo nikakvih prava. Ta činjenica isticala je se na svakom koraku. Žene radnice po tvornicama bile su za isti rad mnogo manje plaćene od muškaraca, a i u ostalim pitanjima žene je uvijek bila biće drugog reda. To [što] su žene izvojevale u narodno-

⁵⁹ Isto, god. III, br. 75, Osijek, 8. srpnja 1945.

⁶⁰ Isto, god. IV, br. 220, Osijek, 1. siječnja 1946.

⁶¹ Isto, god. III, br. 109, Osijek, 22. kolovoza 1945.

⁶² Isto, god. V, br. 541, Osijek, 18. siječnja 1947.

oslobodilačkoj borbi najbolje dokazuje činjenica da je na međunarodnom kongresu žena u Parizu prošle godine jugoslavenska delegacija bila u centru pažnje. Brojna pitanja na koji način su žene Jugoslavije uspjele da postignu tako savršenu ravnopravnost bila su upravljana na pojedine delegatkinje od delegatkinja ostalih zemalja. (...) U narodno-oslobodilačkoj borbi uzela je punog učešća i žena. Tokom ove krvave i nejednake borbe *rasla je svijest naših žena*. Omladinke i žene izgrađivale su se i brojnim heroizmima dokazale da su potrebne i da će svojom ravnopravnosti koristiti cijeloj narodnoj zajednici. Našoj narodnoj vlasti pružaju žene sve mogućnosti da bi mogle djelovati kako na naučnom tako i na kulturno-prosvjetnom polju. Nauka i kultura mora postati pristupačna ženama, a da se to postigne zadatak je svih antifašistkinja da uklone nepismenost...”, stoji u tekstu.⁶³

Isti je praznik slično popraćen i sljedeće godine. Naslovnica *Glasa Slavonije* iz 1947. donosi tekst Živio 8. mart – dan međunarodne solidarnosti žena!. „Radni polet žena naše zemlje uvjetovan je time, što je u našoj narodnoj državi ženama osigurana mogućnost, da sve svoje snage posvete poslu oko obnove i izgradnje svjesne svoga ravnopravnog položaja i svih onih dobrobiti, koje im daje naša narodna država i narodna vlast, a koju su si same izvojevale svojim sudjelovanjem u Narodno-oslobodilačkoj borbi. (...) Danas žene naše zemlje vedro i sigurno gledaju u svoju budućnost u našoj narodnoj republici”, prenosi osječki dnevni list.

3. 5. Omladinci i sveopća mobilizacija

Participacija mlađih generacija na svim razinama nove državne strukture davala je posebno obilježje socijalističkoj Jugoslaviji. U jednu ruku, najveći broj rukovodilaca, od podoficira do generala, od šefa u administraciji do saveznog ministra, od predradnika do direktora, bio je između 20 i 30 godina starosti.⁶⁴ U drugu ruku, nova je vlast nizom aktivnosti morala osigurati učinkovit nadzor i ideološko usmjeravanje najmlađih članova novoustrojene državne zajednice.

Članci, baveći se temom jugoslavenske djece, u fokus uglavnom stavljaju važnost formalnog obrazovanja. Srednjoškolski internat za partizansku djecu u Osijeku, kako prenosi *Glas Slavonije* krajem srpnja 1945. godine „osnovan je za djecu-partizane, za djecu palih boraca i za svu onu djecu koja zbog progona za vrijeme NDH nisu mogla polaziti škole“. U vrijeme pisanja članka internat je polazilo stotinjak učenika podijeljenih u pet odjeljenja u kojima je podučavao 21 profesor. „Zamijenio sam pušku s olovkom, pa se sada borim da što više naučim“, rekao je četrnaestogodišnji mladi partizan Dušan Gunjević iz okolice Pakraca. „Ovi đaci pokazuju mnogo više interesa za školu nego li redoviti đaci i ozbiljnije shvaćaju rad u školi, jer je dugotrajni život u šumi, život među jezgrom

⁶³ Isto, god. IV, br. 277, Osijek, 10. ožujka 1946.

⁶⁴ Dušan Bilandžić, *Historija Socijalističke Federativne...*, n. dj., 101.

naroda njih učinio tako reći zrelim ljudima, koji su svjesni važnosti i vrijednosti kulture i obrazovanja“, stoji u tekstu *Glasa Slavonije*. „Bilo nam je ljepše dok smo neprestano bili u prirodi. Tu smo malo skućeni među četiri zida, ali što ćemo, moramo se pomiriti sa svojom sudbinom“, izjavio je Stjepan Žuženić, učenik petog razreda.⁶⁵

Djeca sudjeluju i u javnim manifestacijama. U povorci organiziranoj povodom Dana ustanka naroda Hrvatske 27. srpnja 1945. godine prolazeći središtem, prema pisanju *Glasa Slavonije*, izvikuju „Nećemo kralja, hoćemo Tita! Mi smo Titovi!“, „Dolje reakcija, dolje rušitelji jedinstva između naših naroda! Smrt njima!“, „Narodna vlada sve će da svlada!“, itd.⁶⁶ Prema tekstu objavljenom 10. lipnja 1947. preko 3 000 pionira i pionirki sudjelovalo je u proslavi Dana pionira u gradu Osijeku.⁶⁷ Prenose se i ratna iskustva najmlađih partizana,⁶⁸ a djeca su uključena i u radne akcije. Objavljeni su i članci s naslovima poput *Omladino takmičimo se tko će više pridonijeti obnovi naše domovine...*, čiji je sadržaj posvećen omladinskom radu u Virovitici, Našicama, Slavonskom Brodu, Đakovu, Vukovaru, itd.⁶⁹

Omladinske radne akcije, prije svega, predstavljale su organizirani angažman pučanstva na obnovi infrastrukture zemlje, u prvom redu cesta i pruga. U tzv. dobrovoljnim akcijama sudjelovali su i ratni zarobljenici, poput Nijemaca koji su, primjerice, 1945. završili cestu Zagreb – Karlovac.⁷⁰ Slogani kao što su *Mi gradimo prugu, pruga gradi nas* sažimali su jasno ideološko značenje ovakvih projekata koji su počivali na ideji narodnog kolektizma, uzajamnosti, neiscrpnog entuzijazma i neupitne vjere u narodnu vlast koja je odškrinula vrata nove povijesne epohe za sve jugoslavenske narode. Angažman narodnih masa ilustriran je na različitim područjima javnog života. Još za vrijeme rata, u članku *Dobrovoljni davaoci krvi*, gotovo poetski ističe se da Stanicu za transfuziju krvi III. armije u osječkom Donjem gradu posjećuje „rodoljubivo građanstvo“ u želji da „da vlastitu krv oslobodiocima“. U čekaonici se čita *Borbu, Politiku, Vijesti* te druga komunistička glasila. „Ponosno sam izašao iz stanice. Ponosan, jer ću jednoga druga spasiti. Ponosan, jer ću jednoj majci utrti suzu, jednoj sestri skratiti uzdah i, jer će moja krv teći žilama hrabrog borca Jugoslavenske Armije“, novinaru izjavljuje neimenovani izvor.⁷¹

Građevinski radovi, kao i ostali aspekti frontovskog angažmana, bili su pomno planirani i koordinirani. U svibnju 1947. *Glas Slavonije* prenosi: „Nakon

⁶⁵ Glas Slavonije, god. III, br. 84, Osijek, 22. srpnja 1945.

⁶⁶ Isto, god. III, br. 92, Osijek, 2. kolovoza 1945.

⁶⁷ Isto, god. V, br. 663, Osijek, 10. lipnja 1947.

⁶⁸ Isto, god. III, br. 127, Osijek, 12. rujna 1945.

⁶⁹ Isto, god. III, br. 122, Osijek, četvrtak, 6. rujna 1945.

⁷⁰ Ivo Goldstein, Hrvatska povijest, Jutarnji list, Zagreb, 2008., 436.

⁷¹ Glas Slavonije, god. III, br. 44, Osijek, 6. svibnja 1945.

značajne konferencije gradskog odbora Narodne fronte, razrađeni su po rajonima i uličnim blokovima veliki ekonomski i politički zadaci, koje je gradski odbor Narodne fronte usvojio i prenio na široke mase Osijeka. Građani su po uličnim blokovima preuzeli brojne obaveze za uljepšanje grada i njegovo higijensko unapređivanje, obaveze prema socijalnim ustanovama, obaveze ekonomskog karaktera i obaveze za kulturno-prosvjetni rad. Naročitu važnost imaju obaveze, koje se tiču povezivanja građana Osijeka sa seljacima slavonskih sela. (...) *Na ovaj način Narodna fronta u Osijeku postaje najmoćniji organizator širokih slojeva građanstva*, koje se u okviru Fronte uključuje u rad na izvršavanju petogodišnjeg plana ekonomskog i kulturnog podizanja Osijeka, isto tako, kao što radnička klasa Osijeka u okviru Jedinštenih sindikata podiže snažnu osječku industriju i proizvodnju.“

Poslijeratna mobilizacija obuhvatila je brojne profesije, pa tako i glazbenike koji su sudjelovali u različitim natjecanjima te su prikupljali priloge za obnovu zemlje. „Glazbenici grada Osijeka udruženi u svojoj sindikalnoj podružnici ozbiljno su shvatili poziv na prvomajsko takmičenje. Ispočetka je doduše među mnogima bilo kolebanja, jer se pitalo kako će se glazbenici takmičiti, šta će time moći doprinijeti za obnovu zemlje? Ali to je riješeno na opće zadovoljstvo. Glazbenici i pjevačice učlanjeni su u savez radnika i namještenika hotelsko-ugostiteljske industrije i prema naravi svoga posla usko su povezani s konobarima i ostalim namještenicima te struke.“ Nakon priredbe u kulturnom domu *Psunj* osječki su glazbenici od prihoda događanja KPJ-u darovali 3 000 dinara za troškove obnove zemlje, a ostatak je namijenjen „za potpomaganje nezaposlenih i iznemoglih drugova i drugarica.“ Osim toga, glazbenici su se obvezali i na sto besplatnih nastupa na gradskoj radijskoj postaji radi „podizanja općeg kulturnog nivoa“. Objavljeni tekst naglašava kako svojim angažmanom osječki glazbenici čuvaju narodne pjesme od zaborava te da više čine za vlastitu zajednicu nego oni koji „još uvijek duševno žive močvarnom duhu stare sredine, koji na namještenike hotelsko-ugostiteljske industrije (...) gledaju kao na neku nižu kastu ljudi“.⁷²

Rad tada dobiva novi smisao, on se popularno ne poima kao djelatnost sa svrhom osobnog privređivanja ili javne promocije, već u prvom redu kao „izvor dobitka za sve nas“ i „časna dužnost svakog poštenog građanina“.⁷³

3. 6. Oblikovanje jugoslavensko-partizanske kulture sjećanja

Kultura sjećanja ili političko pamćenje jugoslavenskih naroda, u svim nijansama svoje instrumentalizacije, kao i složenostima s obzirom na višenacionalnost države o kojoj je riječ, nakon komunističkog osvajanja vlasti postaje svojevrсни kapital nacije u smislu njezina ideološkog oblikovanja

⁷² Isto, god. IV, br. 291, Osijek, 25. ožujka 1946.

⁷³ Isto, god. V, br. 713, Osijek, 7. kolovoza 1947.

predstavljanjem poželjnih i nepoželjnih vrijednosti, javne manifestacije kao demonstracije društvene homogenosti i političke snage narodne vlasti, isticanja herojskih figura i činova te slično. Naročitu važnost imale su značajne godišnjice kao ritualizirani oslonci kulture sjećanja. List redovito objavljuje romansirane tekstove posvećene poginulim partizanima, a jedan od njih bio je i o Ignji Batrneku Malom, narodnom heroju, zemljoradniku rodom iz Čepina.⁷⁴ Drugi tekst posvećen palim borcima opisuje posljednje trenutke života i torturu kroz koju je prošla mlada partizanka Nada Božić zarobljena u Osijeku od strane ustaša.⁷⁵

Simbolični čini poput podizanja spomenika, dodjeljivanja titule počasnoga građanina ili proslave značajnih obljetnica također pronalaze svoje mjesto u mozaiku izgradnje jugoslavenske kulture sjećanja u *Glasi Slavonije*. Tako npr. prema podacima koje iznosi tekst članka iz rujna 1945. naslovljen *Podizanje spomenika žrtvama fašizma u Osijeku*, u Osijeku 12. kolovoza 1941. „prve žrtve fašizma padaju pod tanetima fašističkih slugu i duboko i bolno usađuju se u srca i dušu rodoljuba, koji s uspomenom na pale drugove započinjū *gigantsku borbu* diljem zemlje protiv okupatora i ugnjetavača slobodoljubivih narodnih masa.“ Odlučeno je da se podigne spomenik na ulazu u Park kulture (današnji Perivoj kralja Tomislava; spomenik je porušen u jesen 1991. godine u jeku Domovinskog rata).⁷⁶ Za počasnoga građanina grada Osijeka 11. travnja 1946. izabran je general armije Kosta Nađ. Na izvanrednom zasjedanju Gradske narodne skupštine rečeno je da Nađ „pripada grupi onih naših prvoboraca protiv fašizma, koji su se borili već u Španjolskoj za obranu demokratskih tekovina.“⁷⁷ Istog je mjeseca objavljeno da je „veličanstvenoj proslavi prve godišnjice oslobođenja Osijeka i osječkog okruga prisustvovalo oko 50 hiljada osoba“, uz izraženu nadu u još veličanstveniju proslavu iduće godine.⁷⁸

3. 7. Nedodirljivi Tito

Kako god bilo, središnja ličnost jugoslavenskog komunizma bio je Josip Broz Tito, osoba koja je već u ranim danima svoje političke dominacije dobro zagazila u mit. Oko Tita je izgrađen narativ o „tekovinama revolucije“, gotovo nezamisliv bez njega. Pišući o Titu, povjesničar Pero Simić prenosi tvrdnju istaknutog partizana Stanoja Brajovića: „Kult Titove ličnosti borcima je nametnut tek 1944., kad se rukovodstvo primaknulo vlasti. (...) Sve se postupno pretvorilo u jedan kult, kult živog čovjeka, kult Tita kao bogočovjeka. U vjerski, religiozni

⁷⁴ Isto, god. III, br. 68, Osijek, 21. lipnja 1945.

⁷⁵ Isto, god. III, br. 72, Osijek, 1. srpnja 1945.

⁷⁶ Isto, god. III, br. 134, Osijek, srijeda, 20. rujna 1945.

⁷⁷ Isto, god. IV, br. 291, Osijek, 25. ožujka 1946.

⁷⁸ Isto, god. IV, br. 310, Osijek, 16. travnja 1946.

fanatizam.”⁷⁹

Već na prvomajskim svečanostima 1945. Titove su slike sveprisutne u središtu grada Osijeka, a general-major Božidar Maslarić pred petnaestak tisuća ljudi kliče „vladi na čelu sa drugom Titom”.⁸⁰ Ubrzo nakon toga Titov rođendan obilježen je objavljivanjem fotogalerije s prizorima partizanskog vođe i prigodnim pjesamama spjevanih njemu u čast. Jedna od objavljenih pjesama nosi naslov *Druže Tito, ej lane moje* i sadrži stihove „Druže Tito, ej lane moje / dala sam ti sina / da nam bude, ej lane moje / sretna domovina”.⁸¹

Početak lipnja te godine Tito posjećuje Osijek. Njegov dolazak popraćen je posebnim izdanjem *Glasa Slavonije*. „Oduševljenje je bilo neopisivo kada se pojavio automobil u kojem se vozio maršal Tito sa svojom pratnjom. Majke su podizale djecu, da bolje vide ljubljenog maršala. Ljudi su se penjali na drveće, želeći da ga vide”, stoji u tekstu. Tito se podužim govorom obratio okupljenoj masi. „Došao sam da vas pozdravim ovdje u vašem Osijeku, koji je nedavno oslobođen poslije dugog vremena što ga je ugnjetavao njemački okupator i njegov pomagač hrvatski izdajnik Pavelić.” U tom je trenutku narod počeo skandirati: „Dolje izdajnik!” Tijekom čitavog govora Tito se nijednom nije pozvao na ideje socijalizma, odnosno marksizma ili komunizma. Osvrnuo se na ratna razaranja te je naglasio nacionalnu jednakost svih etničkih skupina u novoj državnoj zajednici. Nakon obraćanja Osječanima u društvu Aleksandra Rankovića, člana generalštaba Jugoslavenske armije, obišao je ranjenike smještene u bolnici u Tvrdi. „Tito je došao! Tito je u Osijeku, pronio se glas ulicama, kasarnama, tvornicama i radionicama Osijeka. (...) U glavnoj vojnoj bolnici u Tvrdi Maršal Tito obišao je sve sobe. Svagdje je dočekan pljeskom i oduševljenim poklicima ranjenika, koji su pod njegovim rukovodstvom, davajući svoju krv, oslobodili našu zemlju. Vrhovni Komandant je svakom ranjeniku kazao nekoliko riječi.” Prema novinskom izvještaju, pri susretu s Titom oči ranjenih vojnika „blistaju od veselja”, a građani mu „oduševljeno klicaju”.⁸²

Pred izbore za Ustavotvornu skupštinu na Titovu trgu u Osijeku (današnji Perivoj kralja Petra Krešimira IV.) okupilo se oko 5 000 ljudi. Novinski članak iznosi tvrdnju da je ovim okupljanjem postalo evidentno da se „narod zauvijek obračunao s kraljem i monarhijom.” Na mitingu su bile vidljive parole poput, „Nećemo kralja – hoćemo Tita, hoćemo slobodu, hoćemo republiku Jugoslaviju.” Maslarić je u svom obraćanju rekao: „Tito nas je vodio u borbi, Tito nas vodi i u obnovi zemlje, Tito će nas dovesti i do sreće i blagostanja.”⁸³

Dana 25. svibnja 1946. održan je čitav niz prigodnih aktivnosti povodom obilježavanja još jednog rođendana maršala Tita, a program je prenio i *Glas*

⁷⁹ Pero Simić, *Tito: Fenomen stoljeća*, Večernji list, Zagreb, 2009., 189.

⁸⁰ *Glas Slavonije*, god. III, br. 45, Osijek, 4. svibnja 1945.

⁸¹ Isto, god. III, br. 55, Osijek, 25. svibnja 1945.

⁸² Isto, Posebno izdanje, god. III, br. 61, Osijek, 6. lipnja 1945.

⁸³ Isto, god. III, br. 174, Osijek, 6. studenog 1945.

Slavonije uz napomenu da je riječ o rođendanu „najvećeg sina naših naroda“. Organizirana su predavanja o Titu, nastupi tamburaških zborova, recitacije, plesni nastupi, itd.⁸⁴ U *Glas Slavonije* od 26. svibnja te godine Mjesno sindikalno vijeće grada Osijeka čestitalo je rođendan maršalu Titu riječima: „Mi Ti, družo Maršale, svečano obećavamo, da ćemo još više pojačati svoj rad na obnovi i izgradnji svoje zemlje. *Slijedit ćemo Te nepokolebivo* na obrani naših krvavo izvojevanih tekovina i prava, kojih se nikada nećemo odreći. Smrt fašizmu – Sloboda narodu!“ Titovo ime i njegove ratne zasluge postali su neosporni argument za gotovo svaku tvrdnju pri legitimaciji vlasti.

3. 8. Obrazovanje, umjetnost i *inženjeri duše*

Richard Overy, britanski povjesničar, u knjizi *Diktatori: Hitlerova Njemačka i Staljinova Rusija* tvrdi da su „i komunistička i nacistička diktatura bile uvjerene da kultura može izuzetno djelovati na duševno raspoloženje promatrača. To se posebno isticalo u krutim manifestacijama tiskane riječi, likovne predodžbe i arhitekture. Službena umjetnost nije potpuno zanemarila estetsko postignuće, ali je glavni cilj umjetnosti bio izražavanje društvenih vrijednosti i političkih ideala na način koji će znati cijeniti obični ljudi, a ne uski svijet umjetničkih kritičara i pokrovitelja umjetnosti.“⁸⁵ Nadovezujući se na ovu tvrdnju, referirajmo se na filozofa Borisa Groysa, koji u svojoj knjizi *The Total Art of Stalinism: Avant-garde, Aesthetic, Dictatorship, and Beyond* ispravno ističe didaktičke aspekte socijalističke umjetnosti i socrealizma, naglašavajući kako on, dakako, „nije stvoren od mase, već u njezino ime“.⁸⁶ Upravo su zato riječi ruskog književnika Maksima Gorkog da su umjetnici i pisci *inženjeri duše* elementi čija je zadaća u totalitarnim režimima raspirati plamen zanosa te stvoriti najbolji izraz države koji će doprijeti do srca i umova svojih građana, sasvim razumljive u kontekstu kao što je to bila Titova Jugoslavija, zemlja čiji je identitet, počevši od 1945., bio u procesu formiranja. Projekt narodnog prosvjećivanja kao jedan od temeljnih zadataka imao je razvijanje svijesti o važnosti produženja obveznog općeg obrazovanja te, shodno tome, ukidanja nepismenosti, kako je politički proklamirano. Katarina Spehnjak navodi i „pokret širenja domova kulture, narodnih sveučilišta i čitaonica“ kojima su „stvorena kulturna žarišta u najnerazvijenijim sredinama. Kroz njihov rad posredovani su, osim eksplicitno političkih sadržaja, i oni koji su pomagali npr. u zdravstvenom i gospodarskom prosvjećivanju seoskog stanovništva. (...) Sastavnica prosvjetiteljskog pokreta bio je i odnos prema religiji i crkvi. Definiran prvih godina kao borba protiv *nazadnjaštva, predrasuda, misticizma* i sl., a za prosvijećenost i napredak,

⁸⁴ Isto, god. IV, br. 340, Osijek, 24. svibnja 1946.

⁸⁵ Richard Overy, *Diktatori: Hitlerova Njemačka i Staljinova Rusija*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2005., 352.

⁸⁶ Boris Groys, *The Total Art of Stalinism: Avant-garde, Aesthetic, Dictatorship, and Beyond*, Princeton University Press, Princeton, 1992., 4. - 10.

podrazumijevalo je uvažavanje racionalnog pristupa životu i svijetu općenito.⁸⁷

Iako se vlast u javnosti rijetko koristila riječju socijalizam sve do 1947. godine, kad kreće provedba prvog petogodišnjeg plana,⁸⁸ novinski su članci od samih početaka DFJ-a bili neskriveno ideološki angažirani te su s velikim žarom isticali ideološke aspekte kulturnog djelovanja u smislu razvijanja klasne svijesti te klasnog odgoja radnika. Osvrćući se na stanje tiska prije uspostavljanje komunističke vlasti te na njegovu ulogu u suvremenom društvu, uredništvo *Glasa Slavonije* u kolovozu 1945. piše: „Dok su se ograničavale političke slobode štampe, na kulturnom i odgojnom polju bila je nekad štampi dopuštena potpuna *anarhija*. (...) Takovi su listovi otvorili trgovinu neke vrste *opojnih droga* za publiku, donosili senzacije svih mogućih vrsta, ne u cilju informiranja i upućivanja nego da time pobuđuju nezdravu fantaziju. Razvila se prava pornografija u slici i riječi. (...) Treba uzeti u obzir, da je štampa jedna vrsta *moćnog oružja*. Oružje u svakoj ljudskoj zajednici smiju nositi samo oni, koji ga upotrebljavaju za opći interes.“ Kao zaključak prenose se riječi Edvarda Kardelja. „Danas je zakon o štampi potreban radi kulturno-odgojnog zadatka štampe, kao sredstva za široko *kulturno podizanje* i *aktiviranje naroda*“, rekao je Kardelj.⁸⁹

Kao i dnevni tisak, i knjige, bilo da je riječ o beletrističkoj ili publicističkoj literaturi, doživljavaju režimsku evaluaciju. Pod vrlo jasnim naslovom *O knjigama i romanima, koje naš narod ne treba* osječke dnevne novine u rujnu 1947. objavljuju tekst: „Za vladavine starih nenarodnih režima predratne Jugoslavije izdavanje knjiga bila je stvar zarade. (...) Desetak godina prije Drugog svjetskog rata na našem tržištu nastala je upravo poplava raznih djela koja su prikazivala pljačke, ubojstva, itd. (...) Sve se to slalo u narod s namjerom *zaglupljivanja* najširih narodnih masa i jeftinog zarađivanja novaca. Oslobođenjem naše zemlje prilike su se promijenile. Izdavačka djelatnost prestala je biti sredstvo za pljačkanje i zaglupljivanje naroda. Već prvih mjeseci nakon oslobođenja počinje masovno izdavanje knjiga sa svih područja nauke, društvenog života, umjetnosti i lijepe književnosti. Popularne edicije, štampane u velikim nakladama, postale su svojim niskim cijenama pristupačne najširim narodnim masama. (...) *Naš narod hoće i voli knjigu*. (...) Naši ljudi naučili su cijeniti knjigu. *Oni u njoj gledaju svoga prijatelja, savjetnika i učitelja*. Baš radi toga oni i s gnjušanjem odbijaju smeće, koje svojim sadržajem, sakrivenim senzacionalnim naslovima i šarenim slikama, treba zadržavati narod u mraku.“⁹⁰

Tada se, ujedno, koncipira i novi tip radnika, pojedinca istodobno predanog udarničkom radu, ali i želji za obrazovanjem i umjetničkim stvaralaštvom pod krovom revolucionarne ideologije. „U sindikalnim podružnicama razvija se kroz idejno-politički rad novi lik našeg trudbenika“, pa list piše u rujnu 1947.

⁸⁷ K. Spehnjak, *Javnost i propaganda...*, n. dj., 167.

⁸⁸ I. Goldstein, *Hrvatska povijest...*, n. dj., 431.

⁸⁹ *Glas Slavonije*, god. III, br. 115, Osijek, 29. kolovoza 1945.

⁹⁰ Isto, god. V, br. 750, Osijek, 19. rujna 1947.

godine: „Masovnost toga rada rezultira sve više stvaranjem *novog društvenog čovjeka*, koji sve svjesnije prilazi i izvršuje zadatke izgrađivanja socijalizma kroz petogodišnji plan. (...) Radnici Slavonije danas savladavaju područja nauke i umjetnosti. I nauka i umjetnost radnicima pomažu da žive bolje i da grade. (...) Radnicima treba takva *aktivistička umjetnost*, koja će govoriti o životu i njegovim najdubljim problemima, o radnom čovjeku-graditelju koji poznaje zakone proizvodnje, društva i prirode, koji je odredio svoj položaj u društvu na strani napretka, koji je konačno kod nas na sebi nosio najpresudnije razdoblje povijesti svoga naroda. (...) Kulturno-umjetnički rad radničke klase saživljen je s njenom revolucionarnom ideologijom. (...) *Radnici su umjetnost uvijek i shvaćali kao sredstvo svoje oslobodilačke borbe.*“ U daljnjem tekstu ističe se da je radnička umjetnost ili djela tzv. narodne inteligencije „kolektivni izraz mišljenja i osjećanja“ u kontekstu povijesti radničkih borbi i artikulacije revolucionarnih društveno-političkih pogleda. „Zato danas umjetnička djela nisu drugo nego mobilizator i predvodnik radničke klase u neprekidnoj borbi za bolji život.“⁹¹

Kao argument za tvrdnje poput tih povremeno je služila i komparacija s onovremenim umjetničkim tendencijama prisutnim u kapitalističkim zemljama. „Dok *umiruća likovna umjetnost kapitalizma* na Zapadu pokazuje bijeg od života, negaciju čovjeka i iskrivljavanje stvarnosti, naši likovni umjetnici preuzimlju velike zadatke u našoj stvarnosti, zahvaljujući svom visokom društvenom položaju i pozivu, svojim mogućnostima i perspektivama u narodnoj državi. (...) Tako oni treba da odraze promjene u našoj zemlji i u našim ljudima, jer kod nas se stvara novi čovjek u novom životu, pa je i njegova psihologija nova. Čovjek-graditelj, novi njegov odnos prema životu, radost rada i izgradnje glavne su teme umjetničkog rada. (...) *Preobražaj* našeg narodnog života uvjetuje i preobražaj u umjetničkom stvaranju. (...) Danas likovni umjetnici imaju punu mogućnost slobodnog rada, bez obzira na pojedine razlike u umjetničkim smjerovima slikarstva i kiparstva.“⁹²

Kulturni život nipošto nije smio biti stvar ekskluziviteta. U svibnju 1946. u jednom od članaka je istaknuto: „Svi kulturni radnici mobilizirani su na velikom i historijskom zadatku, da sve tekovine kulture u svim oblicima i granicama njenih manifestacija prenesu u *najšire mase*. (...) Razvoj kod nas stvara najšire mogućnosti za *stapanje inteligencije sa radnim narodom*, dakle omogućuje radnom narodu, da u sve bržem razvoju dostigne kulturnu razinu nekada ekonomski i kulturno povlaštenih slojeva. Radni narod stvara svoju vlastitu kulturu, koja se temelji na tekovinama prave nauke.“⁹³ Ispod naslova *Pitanje planske koordinacije i jedinstvenog rukovodstva kulturnog života u Osijeku pred rješenjem* u studenom 1946. obrazlaže se ideja planskog idejno-političkog odgajanja najširih narodnih masa pod koordinacijom Gradske prosvjetne komisije, čiji je

⁹¹ Isto, god. V, br. 752, Osijek, 21. rujna 1947.

⁹² Isto, god. V, br. 820, Osijek, 11. prosinca 1947.

⁹³ Isto, god. IV, br. 335, Osijek, 18. svibnja 1946.

prvi zadatak bio da za najkraće vrijeme dostavi popis nepismenih u Osijeku. Drugi zadatak spomenute komisije bilo je organiziranje dodatnih predavanja za radnike u suradnji s narodnim sveučilištem. Previđeno je da nastavnici posjećuju poduzeća i tvornice te da nakon radnog dana drže nastavu u kojoj bi kao predavači sudjelovali i udarnici-novotari. Kao treći zadatak komisije ističe se organiziranje filmskih projekcija za sindikalne organizacije i njihove članove s obzirom na to da je film označen kao važno sredstvo narodnog prosvjeđivanja.⁹⁴ Prevladavajuće je mišljenje da se „na nepismenosti osniva *pomanjkanje smisla za organizaciju* i razvitak kulturnog života, na njoj počiva neznanje i pomanjkanje smisla za niz kulturnih i političkih manifestacija.“⁹⁵

Krajem svibnja 1947. objavljen je tekst o temeljnim edukacijskim ciljevima i planovima zemlje uz nekoliko komentara. „*Nepismen i nedovoljno prosvjeđen čovjek ne može usvojiti znanja, koja su potrebna za primjenu tehnike u svakidašnjem životu.* (...) Da bi se stekla potrebna znanja, neophodno je prije svega u redovima najširih slojeva pobuditi smisao i oduševljenje za probleme prirodnih nauka i tehnike. (...) Protunarodnim režimima bivše Austro-Ugarske Monarhije i predratne Jugoslavije bilo je sve preče, nego da iskreno potpomažu nauku u probijanju srednjovjekovnog mraka, koji je uvijek trebao nenarodnoj vlasti.“ Kao glavni ciljevi osječke podružnice Hrvatskog prirodoslovnog društva navode se populariziranje pretplate na časopis *Priroda*, širenje članstva u prirodoslovno društvo te distribucija prirodoslovnih tiskovina.⁹⁶

Veliko značenje, napose u uvjetima raširene nepismenosti, imao je već nekoliko puta spomenuti filmski medij. Diljem Hrvatske je 1946. bilo čak 162 kinodvorane, što je veliko povećanje u odnosu na 104 kina koliko ih je bilo 1939. godine.⁹⁷

Krajem srpnja 1947. izlazi članak *U Osijeku je ove godine 350.000 ljudi gledalo 133 filma* u kojem piše: „U narodnom prosvjeđivanju ogromna je uloga filma. Umjetnički, dokumentarni i naučni film nikada se kod nas nije prikazivao kao danas. Kinematografske predstave postigle su još prije rata izvjesnu masovnost, ali broj posjetilaca nije nikada bio tako velik kao danas. Ni jedan film do sada nije u Osijeku postigao toliki broj gledalaca, kao sovjetski film u bojama *Kameni cvijet*, koji je u Osijeku gledalo 23.000 ljudi. Četiri osječka

⁹⁴ Isto, god. IV, br. 498, Osijek, 24. studenoga 1946.

⁹⁵ Isto.

⁹⁶ Isto, god. V, br. 654, Osijek, 30. svibnja 1947.

⁹⁷ Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji (1945 - 1991): Od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., 162.

kinematografa, *Zvečevo*⁹⁸, *Korzo*⁹⁹, *Papuk*¹⁰⁰, i *Slavija*¹⁰¹ sačinjavaju Gradsko kinematografsko poduzeće *Prosvjeta*. Pred ovim poduzećem postavljen je i zadatak da pravilnom organizacijom postigne masovno posjećivanje filmova. Ako što veći sloj širokih slojeva radnih ljudi posjećuju filmske predstave, onda će filmska proizvodnja izvršiti svoj puni zadatak, jer film više nije samo zabava, niti luksuz, nego ima veliku odgojnu ulogu i onda, kada se radi i o zabavnim ili umjetničkim filmovima. Odgojni zadatak izvršavalo je Gradsko kinematografsko poduzeće naročito preko sovjetskih filmova, koje je posjetilo 152.000 gledalaca u prvih šest mjeseci ove godine. Međutim, bilo je naročito američkih filmova, koji su nemarnošću filmske direkcije došli u kinematografe, a zato po sadržaju, ideji i konačno po političkoj tendenciji, ne samo da nisu zaslužili prikazivanje, nego su djelovali štetno. (...) Naši kinematografi više nijesu, kao prije, sastajališta besposličara, nego mjesto poučne zabave i umjetnosti. Oni izvršuju svoj prosvjetni zadatak tako da preko *filmova kao najmoćnijeg sredstva masovnog obrazovanja* dopunjuju predavanja, referate i čitanje kod najširih slojeva radnog naroda u Osijeku.¹⁰²

Radijski eter predstavljao je također važan medij. „Radio u službi protunarodnih režima imao je isključivo zadaću da radi za vladajuće krugove i da kroz sve svoje programe pomaže sprovođenje ciljeva eksploatatora. Današnji radio u našoj zemlji, nasuprot, u svim svojim programima ima isključivu zadaću da razvija radni elan naših naroda na izvršavanju velikih zadataka naše izgradnje, da služi kulturnom, političkom i ideološkom podizanju novih sve brojnijih slušalaca radija – radnih ljudi.“¹⁰³

4. Zaključna razmatranja

Uobičajenim slijedom razrade teksta mogli bismo primijetiti da je pojedine pojmove, a u ovom slučaju riječ je o primjeru od naslovnog značenja, poput *propagande*, nužno definirati u uvodnim odlomcima rada. No uzimajući u obzir zamisao da je u fokus, prioritarno gledajući, stavljen korpus dostupnog medijskog materijala s područja grada Osijeka između 1945. i 1947. godine, s težištem na tekstove lista *Glas Slavonije*, legitimno je ostaviti navođenje definicija pojedinih pojmova za posljednje poglavlje, kao što je to u ovom slučaju, te nakon iščitanih materijala uočiti na koji se način analizirana građa uklapa ili ne uklapa u postavljene definicijske okvire. Dakle, problematična leksička jedinica kao što je propaganda implicira nekoliko pojašnjenja, no gotovo svim obrazloženjima

⁹⁸ Nalazilo se u Šamačkoj ulici i djelovalo je do početka 90-ih godina 20. stoljeća.

⁹⁹ Današnje kino „Europa“ u Lučkom prilazu.

¹⁰⁰ Današnje kino „Urania“ u Ulici Vjekoslava Hengla.

¹⁰¹ Nalazilo se u Donjem gradu u Cvjetkovoju ulici / Ulici sv. Florijana.

¹⁰² Glas Slavonije, god. V, br. 701, Osijek, 24. srpnja 1947.

¹⁰³ Isto, god. VI, br. 940-941, Osijek, 1. svibnja 1948.

pojma zajedničko je naglašavanje njezina planskog i organiziranog političkog angažmana, pristranosti i preuveličavanja pri prenošenju informacija, iako spomenuti angažman može biti i gospodarski, vjerski ili kulturni, ako ih je moguće jasno diferencirati od političke domene.¹⁰⁴ Pojedini teoretičari pojam dopunjuju pišući o propagandi kao o nedvosmislenom prenošenju poruke s ciljem mijenjanja percepcije, manipulacije spoznaje i usmjeravanja ponašanja pojedinaca ili skupine sa svrhom postizanja određenog učinka koji priželjkuje sam propagandist.¹⁰⁵

Članci *Glasa Slavonije* sadržajno su bili izravni, jasno su proklamirali poželjne vrijednosti socijalističkog društva, bez zadržke su slavili narodne heroje, obilježavali važne obljetnice, potencirali su i afirmirali radničku klasu te njezino savezništvo sa seljaštvom, no marginalizirali su druge skupine, poput folksdojčera i svećenstva. Posljedice ratnih razaranja nisu ostavljale mnogo prostora za eufemizme usmjerene prema izgradnji javnog mišljenja, stoga su novinski naslovi bili ogromni, uočljivi, jasni. Tita su *oduševljeno pozdravljali* svi i svugdje, Oktobarska revolucija postala je *najveća prekretnica u historiji čovječanstva*, a drug Staljin *najveći zaštitnik*. Idealizacija SSSR-a u svim mogućim poimanjima u ove tri godine bila je bez premca. Sovjetski Savez postao je stvar teleologije, dijalektička posljednja stanica Titove Jugoslavije. Radništvo je, kao stavka bez koje je ovakva diskurzivna konstrukcija bila nezamisliva, medijski korišteno kad god je bilo poželjno stvoriti dojam općeg entuzijazma i izgradnje, isticana su radnička postignuća, prebacivanja norme i slično. No isto tako radništvo je bilo prvo na liniji ideološkog formiranja tzv. novog čovjeka, istovremeno i udarnika i dovoljno obrazovanog receptora dominantnog diskursa Partije. Sveopćom mobilizacijom obuhvaćene su i žene i omladinci, svi s više-manje jasno određenom svrhom. Žene su poslužile kao indikator novih prilika i društvenog egalitarizma koji su proklamirale vlasti, komparirajući situaciju u odnosu na prijeratno razdoblje, dok su mlađi naraštaji predstavljali najbolju i iznimno važnu demografsku skupinu za stvaranje nacionalne kulture sjećanja. U propagandno-didaktičke svrhe korišten je i film te radijski eter, no s obzirom na nakladu i dostupnost novinski medij bio je daleko najpopularniji i najrašireniji. Propagandno djelovanje kao preduvjet za uspješnu realizaciju zahtijeva i određeni talent ili barem istaknute sposobnosti, ako ništa drugo onda svakako organizacijske koje, u ovom slučaju, nisu manjkale aktivistima Narodne fronte prisutnima u gradu Osijeku.

Institucionalna instrumentalizacija diskursa bila je u potpunosti navođena potrebama vlasti, gotovo bez prezentacije kritičkog ili opozicijskog mišljenja ako se ono nije moglo kontekstualizirati u već spremnu argumentiranu,

¹⁰⁴ Osvrnuti se na definiciju pojma „propaganda“ u: Skupina autora, Hrvatski opći leksikon, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb, 1996., Merriam-Webster Online: Dictionary and Thesaurus (www.merriam-webster.com), Oxford Dictionaries (www.oxforddictionaries.com), i sl..

¹⁰⁵ Garth S. Jowett, O'Donnell, Victoria J., *Propaganda & Persuasion*, SAGE Publications, London, 2011., 6, 7.

opovrgavajuću te konačnu repliku. Kao takav, diskurs ranog razdoblja Druge Jugoslavije nerazdvojiv je od društveno-političke prakse obnove zemlje, izgradnje jugoslavenskog identiteta te uspostave snažne i centralističke komunističke vlasti. Drugim riječima, uspostavljen je stanoviti *režim istine*. Diskurzivni korpus obuhvaćao je brojne, za jugoslavensko pučanstvo nove sintagme poput *radničke klase, narodne vlasti, bratstva i jedinstva*, itd., utemeljene u programatskim spisima i temeljnim ideološkim uracima socijalizma s kojima je stanovništvo, pod mentorstvom ovlaštenih medija i aktivista, postupno bilo upoznavano. Odnosno, medijski je govor, uz oprezne kalkulacije, predstavljao vlast i obrise novog društvenog uređenja utemeljenog na deklarativnom konceptu participacije široke populacije u njegovu oblikovanju i izgradnji, no u realnosti precizno navođenom putem vertikale polazeći s vrha; od same Partije, preko odjela agitpropa, do regionalnih i gradskih odbora NF-a i o njoj ovisnih ureda.

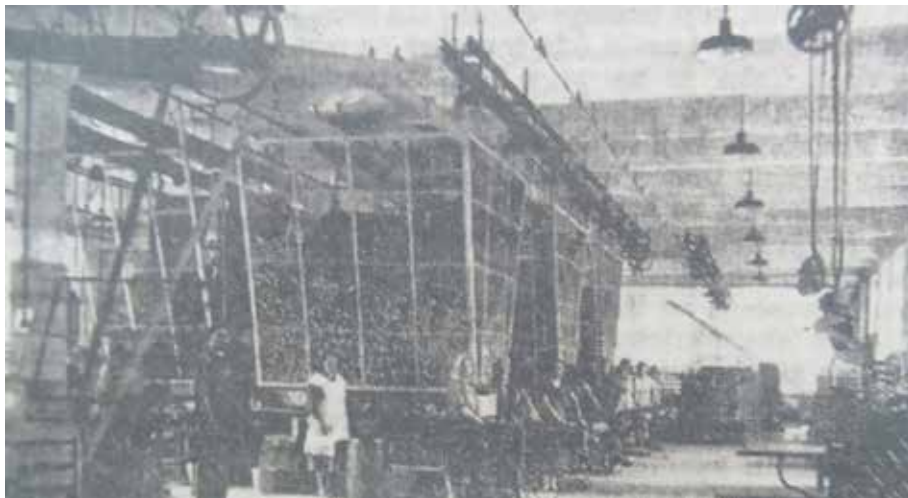
O daljnjem razvoju odgojno-obrazovnih nastojanja komunističkih vlasti usmjerenih prema jugoslavenskom pučanstvu povjesničarka Snježana Koren piše: „Prvobitni optimizam i uvjerenje da je odgojem moguće formirati *novog čovjeka* zamijenila je potkraj 1950-ih skepsa u uspješnost ovakvih manipulativnih postupaka i spoznaja da se oblikovanje i preusmjeravanje učeničkih i nastavničkih vrijednosti ne odvija uvijek onako kako je zamišljeno.”¹⁰⁶

Prilozi:

Prilog 1 „Übermenschi prolaze Slavonijom“, *Glas Slavonije*, lipanj, 1945.

¹⁰⁶ Snježana Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945 - 1960): Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti, historiografija, Srednja Europa, Zagreb, 2012.*, 517.

Prilog 2 Osjecka tvornica žigica, Glas Slavonije, svibanj, 1947.

Prilog 3 Radnici na osjeckom željeznikom mostu, Glas Slavonije, listopad, 1946.

Prilog 4 Antifašistkinje Osijeka u Josipovcu, Glas Slavonije, studeni, 1945.

Prilog 5 Tito obilazi ranjenike u Osijeku, Glas Slavonije, lipanj, 1946.

Novine	Godina pokretanja lista	Izdavač	Dnevna naklada (1945. - 1948.)
<i>Vjesnik Narodne fronte Hrvatske</i> (iz Hrvatske)	1941.	Narodna fronta Hrvatske	48.000 - 95.000 primjeraka
<i>Narodni list</i>	1945.	Narodna fronta Zagreba	20.000 - 60.000 primjeraka
<i>Slobodna Dalmacija</i>	1943.	Oblasni odbor Jedinствene narodnooslobodilačke fronte za Dalmaciju	7.800 - 20.000 primjeraka
<i> Glas Slavonije</i>	1943.	Oblasni odbor Jedinствene narodnooslobodilačke fronte za Slavoniju	Oko 15.000 primjeraka
<i>Riječki list</i>	1947.	Narodna fronta za Hrvatsko primorje, Istru i Gorski kotar	Oko 10.000 primjeraka
<i>La voce del popolo</i>	1944.	Riječka i istarska organizacija STAU	Oko 9.000 primjeraka

Tablica 1: Republički oblasno-informativni politički dnevници i njihova naklada u poratnoj Hrvatskoj (1945. - 1948.)